

Hvordan gjøre gode ting bedre? Norske bedrifters CSR aktiviteter i utviklingsland

Ivar Kolstad
Arne Wiig
Heidi Larsen

R 2008: 4

Hvordan gjøre gode ting bedre? Norske bedrifters CSR aktiviteter i utviklingsland

Ivar Kolstad
Arne Wiig
Heidi Larsen

R 2008: 4

CMI Reports

This series can be ordered from:

Chr. Michelsen Institute
P.O. Box 6033 Postterminalen,
N-5892 Bergen, Norway
Tel: + 47 55 57 40 00
Fax: + 47 55 57 41 66
E-mail: cmi@cmi.no
www.cmi.no

Price: NOK 50

Printed version: ISSN 0805-505X
Electronic version: ISSN 1890-503X

Printed version: ISBN 978-82-8062-243-3
Electronic version: ISBN 978-82-8062-244-0

Rapport til Utenriksdepartementet 18. april 2008

This report is also available at:
www.cmi.no/publications

Indexing terms

CSR
Angola
China
Nepal
Brazil
Norwegian companies

Project number

27111

Project title

UD: Norske bedrifters CSR-relaterte utfordringer

Innholdsfortegnelse

1. INTRODUKSJON	1
2. BEDRIFTERS SAMFUNNSANSVAR I UTVIKLINGSLAND	3
2.1 HVA BØR BEDRIFTER GJØRE I UTVIKLINGSLAND?	3
2.2 KAN BEDRIFTER BIDRA TIL UTVIKLING GJENNOM CSR?	7
3. UNDERSØKELSEN AV NORSKE BEDRIFTER I FIRE UTVIKLINGSLAND.....	13
3.1 FREMGANGSMÅTE FOR STUDIEN AV NORSKE SELSKAPER	15
4. NORSKE BEDRIFTERS CSR AKTIVITETER I ANGOLA	17
4.1 OVERSIKT OVER INTERVJUEDE BEDRIFTER	19
4.2 BEDRIFTENES CSR AKTIVITETER OG PRIORITERINGER I ANGOLA	20
4.3 UTVIKLING OG BEDRIFTENES CSR AKTIVITETER I ANGOLA	22
5. NORSKE BEDRIFTERS CSR AKTIVITETER I KINA	24
5.1 OVERSIKT OVER INTERVJUEDE BEDRIFTER	24
5.2 BEDRIFTENES CSR AKTIVITETER OG PRIORITERINGER I KINA.....	25
5.3 UTVIKLING OG BEDRIFTENES CSR AKTIVITETER I KINA	27
6. NORSKE BEDRIFTERS CSR AKTIVITETER I NEPAL	30
6.1 OVERSIKT OVER INTERVJUEDE BEDRIFTER	30
6.2 BEDRIFTENS CSR AKTIVITETER OG PRIORITERINGER I NEPAL	31
6.3 UTVIKLING OG BEDRIFTENS CSR AKTIVITETER I NEPAL	31
7. NORSKE BEDRIFTERS CSR AKTIVITETER I BRASIL	33
7.1 OVERSIKT OVER INTERVJUEDE BEDRIFTER	33
7.2 BEDRIFTENES CSR AKTIVITETER OG PRIORITERINGER I BRASIL	34
7.3 UTVIKLING OG BEDRIFTENES CSR AKTIVITETER I BRASIL	36
8. ET UTVIKLINGSPERSPEKTIV PÅ NORSKE BEDRIFTERS CSR AKTIVITETER I DE FIRE CASE-LANDENE.....	39
9. KONKLUSJONER OG ANBEFALINGER.....	41
REFERANSER	44
APPENDIKS 1: SPØRRESKJEMA	48
APPENDIKS 2: INFORMANTER	53

1. Introduksjon

Norske bedrifter opererer i en rekke utviklingsland, hvor problemer med fattigdom, dårlig styresett og brudd på menneskerettigheter ofte er store. Norske oljeselskapers virksomhet i land som Nigeria, Angola og Aserbadjan trekkes ofte frem som eksempler på dette. Men også bedrifter i andre bransjer har økt sin tilstedeværelse i utviklingsland med sikte på å få tilgang til nye markeder eller billige innsatsfaktorer. Når man går inn i denne typen land, stilles man overfor store utfordringer knyttet til *bedrifters samfunnsansvar*. Hvordan skal norske bedrifter forholde seg til den ekstreme fattigdommen og ulikheten som kjennetegner mange utviklingsland, til menneskerettighetsbrudd, mangel på demokrati, korrupsjon og dårlig fungerende institusjoner mer generelt? Hva kan og bør norske bedrifter gjøre for å forbedre situasjonen i fattige eller udemokratiske land hvor de har virksomhet?

I møtet med denne typen utfordringer, har mange norske bedrifter etter hvert satt i gang ulike typer aktiviteter knyttet til samfunnsansvar, eller CSR (corporate social responsibility) som det ofte kalles i kortform. Denne rapporten har som formål å se nærmere på norske bedrifters CSR-aktiviteter i fire utvalgte utviklingsland; Angola, Kina, Nepal og Brasil. Rapporten er i hovedsak deskriptiv, det vil si at den søker å kartlegge hva som er prioriterte områder for CSR-aktivitetene for en del norske bedrifter i utviklingsland. Vi vil imidlertid også forsøke å sette dette inn i en utviklingssammenheng, ved å se på i hvilken grad aktivitetene retter seg mot sentrale utviklingsutfordringer i de aktuelle landene. Rapporten er bestilt av Utenriksdepartementet (UD) som et bakgrunnsnotat til den kommende stortingsmeldingen om bedrifters samfunnsansvar.

CSR-aktiviteter defineres i denne rapporten som bedrifters aktiviteter som primært retter seg mot andre individers eller gruppers interesser enn eiernes. Det ligger i dette at CSR i prinsippet kan være lønnsomt eller ulønnsomt for bedriften, og definisjonen skiller heller ikke mellom lovpålagte eller ikke lovpålagte aktiviteter. Eksempler på CSR tiltak kan være ivaretagelse av arbeideres rettigheter, bygging av skoler eller helsestasjoner i lokalsamfunn, anti-korrupsjonsarbeid, miljøtiltak og så videre. Vi vil komme nærmere inn på hvordan man kan klassifisere denne typen tiltak. Det finnes en omfattende diskusjon av definisjoner i CSR-litteraturen, som vi ikke gjengir her. Definisjonen over brukes fordi den gir et godt grunnlag for en analytisk tilnærming til CSR, samsvart med andre definisjoner er mindre sentralt i denne sammenheng.

Det finnes lite systematisk kunnskap om hvordan norske bedrifter opptre og innretter sine CSR-aktiviteter i utviklingsland, og denne rapporten vil i noen grad bidra til å gi et bilde av dette. Rapporten utfyller også den kommende stortingsmeldingen ved å gå dypere inn i problemstillinger knyttet til bedrifters rolle i utviklingsland. Det har i den senere tid blitt rettet kritikk mot hva bedrifter gjør og kan gjøre gjennom CSR-tiltak i utviklingsland, og det er et poeng å se norske bedrifter i sammenheng med denne diskusjonen om innretning og effekt av CSR i utviklingssammenheng. Er norske bedrifters CSR-aktiviteter relevante og effektive i forhold til å fremme utvikling, og hva kan eventuelt gjøres for å øke relevansen og effekten av denne typen aktiviteter?

Valget av de fire case-landene Angola, Brasil, Kina og Nepal er gjort etter interesse uttrykt av UD, men gir også variasjon i form av størrelse, industri-tilhørighet, styresett med mer. Utvalget av bedrifter er også gjort for å få variasjon i form av type industri. Det må understrekes at gitt studiens begrensninger, har det ikke vært mulig å gjennomføre en empirisk undersøkelse som i vitenskapelig forstand kan sies å være representativ for norske bedrifter i utlandet. Resultatene gir først og fremst et bilde av CSR-aktivitetene til de bedriftene som er undersøkt. Det er også en begrensning at vi hovedsakelig har innhentet informasjon fra giversiden av CSR (det vil si fra bedriftene), mens det er

høyst relevant også å se på mottakersiden, altså dem som skal nyte godt av bedriftenes CSR-aktiviteter. Rapporten gir likevel en del indikasjoner på sentrale trekk og problemer ved bedrifters CSR aktiviteter i utviklingsland, som er verdt å forfølge i videre arbeid på området. Studien trekker også i stor grad på internasjonal forskning om bedrifters rolle i utviklingsland.

Rapporten er strukturert som følger. For å danne et grunnlag for den empiriske undersøkelsen av norske bedrifter, presenterer vi i kapittel 2 relevant forskning om CSR, med vekt på bedrifters ansvar og rolle i utviklingsland. Dette omfatter normativ forskning om hva bedrifter bør gjøre når de opererer i u-land, samt empirisk og teoretisk forskning om innretning og effekt av bedrifters CSR-aktiviteter i forhold til utvikling, og forskning om hva bedrifter kan bidra med i utviklingssammenheng. Med dette som bakteppe, presenterer kapittel 3 hvordan den empiriske undersøkelsen av norske bedrifter er gjennomført, mens kapittel 4-7 gjengir resultatene fra de fire case-landene i tur. Kapittel 8 oppsummerer så de viktigste funnene fra de fire casene, med fokus på hvilke sentrale implikasjoner som kan trekkes. Kapittel 9 konkluderer med anbefalinger.

2. Bedrifiers samfunnsansvar i utviklingsland

Svært mange av verdens store multinasjonale bedrifter driver nå med ulike former for CSR tiltak og prosjekter i utviklingsland. Fremveksten av denne typen prosjekter har også ledet til en interesse blant ulike fagmiljøer for å vurdere effekten av disse tiltakene på utvikling. Det finnes nå en litteratur som ser på bedrifiers evne og muligheter til å fremme utvikling, ofte med fokus på om bedrifiers CSR aktiviteter bidrar til fattigdomsreduksjon. Selv om denne litteraturen ennå ikke er veldig stor, finnes det et antall studier som ser på om CSR tiltakene bedrifter faktisk har gjennomført i utviklingsland, har hatt eller kan forventes å ha en utviklingseffekt. Gjennomgående er studier av denne typen kritiske til utviklingseffekten av eksisterende CSR aktiviteter. Mange av studiene peker likevel på at CSR har et potensial til å bidra til utvikling, hvis CSR tiltakene innrettes annerledes (Frynas, 2005; Newell og Frynas, 2007).

Denne typen studier tar ofte for gitt at CSR aktiviteter skal bidra til utvikling, selv om det første spørsmålet egentlig bør være om bedrifter har et ansvar for å bidra til utvikling i landene de opererer i. Litteraturen om utviklingseffekter av CSR er dermed nokså løsrevet fra diskusjonen om bedrifiers normative ansvar, om hva bedrifter bør bidra med i utviklingsland. Denne rapporten forsøker å bøte på dette ved først å gjennomgå normative argumenter for bedrifiers ansvar i utviklingsland (del 2.1). Fra denne typen argumentasjon fremkommer det at bedrifter har et ansvar for å ta hensyn til eller bidra til utvikling i land de opererer i, men omfanget av dette ansvaret avhenger av en rekke faktorer. En av disse faktorene er bedriftenes kapasitet til å bidra til utvikling. For å se mer detaljert på dette gjennomgår vi derfor studiene av utviklingseffekter av CSR (del 2.2), med sikte på å identifisere sentrale lærdommer fra eksisterende CSR tiltak, og å analysere bedrifiers muligheter og evne til å bidra til utvikling, og deres sterke og svake sider som utviklingsaktører.

2.1 Hva bør bedrifter gjøre i utviklingsland?

Hva slags ansvar har bedrifter som driver virksomhet i fattige land? Holder det at bedriften konsentrerer seg om å drive profitabelt, så lenge den gjør det innenfor gjeldende lover? Hvis lovverket som beskytter arbeiderne er svakt, er det da greit at man bryter grunnleggende arbeidsrettigheter? Når folk sulter på utsiden av fabrikkporten eller kontorbygningen, er dette noe en bedrift har noe ansvar for å gjøre noe med? Når det begås utstrakte brudd på menneskerettighetene i et land, har bedrifter som opererer i landet en forpliktelse til å gjøre noe med det? I et land hvor korrupsjon er vanlig, har en bedrift noe ansvar fra å avstå fra å tilby bestikkelser? Er ikke dette egentlig hensyn som andre bør ta seg av, mens bedriftene fokuserer på verdiskapning?

Hva bedrifter bør gjøre i utviklingsland, er et etisk spørsmål, et spørsmål om rett og galt. Ofte reduseres denne typen spørsmål til en diskusjon om jus, om lovlig og ulovlig. Dette er beklagelig, ettersom det ikke er noen automatisk sammenheng mellom hva som er lovlig og hva som er rett, eller hva som er ulovlig og hva som er galt. Gitt svakhetene ved lovgivende systemer i mange land, kan man ikke gå ut fra at aktiviteter som ikke er forbudte, dermed er akseptable. Juridiske argumenter eller paragrafer har ikke i seg selv noen normativ kraft, de kan kun brukes til å skille mellom rett og galt dersom de er utviklet fra et mer grunnleggende etisk fundament. Jus er riktignok ett av flere mulige virkemidler for å få bedrifter og andre til å opptre mer etisk, men det er et annet spørsmål.

Når man skal vurdere ofte komplekse spørsmål om hva en bedrift bør gjøre, trenger man en systematisk tilnærming til hvordan man skal bedømme handlinger. Etisk teori gir begrunnede svar på hva som er rett og galt, og kan dermed brukes til å tilnærme seg og systematisere denne type

spørsmål. Det er utviklet mange typer etisk teori, og vi kommer ikke til å gå gjennom hver enkelt av dem her. Vi tar heller et overordnet perspektiv som gjør at vi kan trekke noen implikasjoner for hva bedrifter bør foreta seg i utviklingsland, og som også trekker opp en del viktige dimensjoner som er til nytte for den empiriske undersøkelsen av norske bedrifter som presenteres i del 3.

Når det gjelder plasseringen av ansvar, svarer etisk teori grovt sett på tre typer spørsmål:

1. Hvem skal det tas ansvar for?
2. Hva slags ansvar skal det tas?
3. Hvem skal ta dette ansvaret?

Det første spørsmålet dreier seg om hvem som er de relevante mottakerne for etiske handlinger, hvem er det man skal bry seg om og ta hensyn til, hvem er det som teller når man skal vurdere hva som er etisk riktige handlinger. Man skiller her gjerne mellom universalistisk etikk, som sier at man skal ta hensyn til alle mennesker når man handler, og partikularistisk etikk, som begrenser ansvaret til visse grupper eller differensierer ansvar mellom ulike grupper.

Det såkalte stakeholder-perspektivet er en mye brukt og i mange tilfeller nyttig tilnærming for å identifisere hvem det kan være mest aktuelt for bedrifter å hensyn til. En stakeholder er en aktør som en bedrift påvirker eller påvirkes av. Dette kan tolkes snevert eller vidt, og aktører som ofte nevnes som stakeholders er: Ansatte, finansierer, leverandører, kunder, konkurrenter, lokalsamfunn, styresmakter, miljøet etc. Perspektivet sier i seg sjøl ingenting om hvem som fortjener bedriftens oppmerksomhet, men er mer et verktøy for å rydde og fokusere en analyse av bedrifters ansvar. Et normativt grunnlag for at man først og fremst bør fokusere på stakeholderne kan for eksempel finnes i etiske teorier som legger vekt på at relasjoner gir opphav til spesielle forpliktelser. Universalistisk etikk kan også begrunne et stakeholder-perspektiv, ved at man gjennom en arbeidsdeling hvor hver enkelt aktør tar seg av de som står en nærmest, bedre kan utøve det samlede ansvaret aktørene måtte ha (Cappelen, 2004). Dette forutsetter imidlertid at en slik arbeidsdeling fungerer ved at alle gjør sitt, er dette ikke tilfellet kan man også ha ansvar for andre enn ens nærmeste stakeholders (dette kommer vi tilbake til nedenfor).

Hva vil det så si å ta hensyn til dem det skal tas et ansvar for? Dette er spørsmål to over. Det er mange måter man kan ta hensyn til et individ eller en gruppe på, og ulike etiske teorier legger her vekt på ulike dimensjoner eller interesser. Konsekvensetikk sier at man skal se på konsekvensene for dem det skal tas ansvar for, dette kan for eksempel si at man skal øke deres velferd, nytte eller lykke. Pliktetikk legger vekt på at det er visse type handlinger som er gale i seg selv, et eksempel er menneskerettighetsperspektivet som sier at mennesker har et sett av grunnleggende rettigheter som ikke skal brytes. Ulike typer liberalisme legger vekt på at man skal søke å gi individer frihet, og så videre. Interessene man legger vekt på vil altså variere mellom ulike etiske perspektiver.¹ Det vil også måten man avveier ulike individers eller gruppers interesser på. I det følgende tar vi ikke en bestemt etisk teori som utgangspunkt, men bruker generelt ordet interesser om det man skal ta hensyn til, hvor interesser kan bety velferd, rettigheter, frihet eller andre ting.

Gitt at man har et svar på de to første spørsmålene, hvem man skal ta hensyn til og hvilke av deres interesser man skal legge vekt på, følger spørsmål tre om hvem som skal bære ansvaret med å oppfylle disse individenes interesser. Hvem er med andre ord ansvarsbærerne for det ansvaret som følger av et etisk perspektiv? Hvis man ikke identifiserer hvem som skal bære dette ansvaret, blir i realiteten prinsippet om at individers interesser skal ivaretas illusorisk. I dette ligger også

---

¹ Innen utviklingsfeltet ser man også at ulike etiske teorier er brukt som utgangspunkt for ulike syn på hva utvikling er, fra konsekvensbaserte perspektiver med vekt på vekst og fattigdom, via rettighetsbaserte utviklingsperspektiver, til Sens (1999) syn på utvikling som økt frihet.

spørsmålet om hva slags og hvor omfattende ansvar bedrifter har for å oppfylle andres interesser. Det er paradoksalt at etikk i stor grad har dreid seg om hva man har krav på snarere enn hvem som har ansvaret for å oppfylle disse kravene, men en del forskning har etter hvert også blitt gjort i forhold til å identifisere ansvarsbærere, med implikasjoner også for bedrifter.²

For å se nærmere på dette er det nyttig å skille mellom noen ulike typer ansvar. Et vanlig skille går mellom negative og positive forpliktelser, eller mer generelt negativt og positivt ansvar. Negativt ansvar kan defineres som ansvar for å unngå handlinger som strider mot ivaretagelsen av andres interesser. I kortform oppsummeres dette ofte som ”do no harm”. Avhengig av etisk perspektiv, kan dette bety at man skal unngå handlinger og praksiser som reduserer total velferd eller øker fattigdom, eller handlinger som innebærer brudd på rettigheter, eller begrenser frihet. Denne typen ansvar vil typisk være universell, det påhviler med andre ord alle aktører et ansvar for å ikke direkte skade de etisk relevante interessene til andre individer. Grunnen til dette er at dersom en aktør ikke stod overfor denne typen ansvar, kan man heller ikke hevde at interessene til individer er fullt ut ivaretatt. Arbeidsrettigheter er for eksempel ikke ivaretatt hvis noen bedrifter ikke har en forpliktelse til å ikke bryte dem.

Positivt ansvar er ansvar for å handle på en måte som fremmer andres interesser. Dette er med andre ord et ansvar for å aktivt foreta seg noe for å forbedre situasjonen, for å sørge for at andres interesser blir ivaretatt. Man skiller her gjerne mellom ansvar for å beskytte andres interesser, og ansvar for å direkte oppfylle deres interesser. Et eksempel på det første kan være ansvar for å skape et rettssystem som beskytter mennesker fra rettighetsbrudd, et eksempel på det andre er et ansvar for å gi mat til folk som sulter. Begge typer ansvar må være tilstede for at individers interesser skal være reelt ivaretatt, man ville ellers latt individers være sårbare overfor tredjeparters handlinger eller mangelsituasjoner, og dermed ikke realisert deres interesser så langt som det ville vært mulig eller påkrevet.

Hvem faller så det positive ansvaret på, hvem er ansvarsbærerne for denne typen ansvar? Her kan en skille mellom et positivt ansvar for å implementere, og et positivt ansvar for å overholde. Det positive ansvaret for å implementere omfatter det å direkte gjennomføre de handlinger som er nødvendige for å beskytte og oppfylle individers interesser, som å skape og drive et rettssystem, et sosialt sikkerhetsnett, et system for omfordeling av inntekt, og så videre. Til forskjell fra negativt ansvar, er dette positive implementeringsansvaret ikke noe alle trenger å ta på seg. Ansvaret for å beskytte og oppfylle interesser kan tvert om bedre oppfylles ved at det tilordnes til bestemte aktører i et samfunn. Gjennom en slik moralsk arbeidsdeling oppnår man en spesialisering og koordinering som gjør at man mer effektivt kan realisere individers interesser. Det primære ansvaret for en oppgave vil i denne sammenheng tilordnes til den aktør som er i best posisjon til å utføre det. Vanligvis vil man regne staten som den mest naturlige aktøren til å ta denne typen ansvar. Det primære ansvaret for å beskytte og oppfylle interesser gjennom å skape et rettssystem eller et system for fattigdomsbekjempelse eller omfordeling, vil dermed normalt tilordnes et lands myndigheter.

Dette impliserer at aktører som bedrifter i utgangspunktet ikke trenger ta denne typen positivt ansvar. Dette forutsetter imidlertid at et lands myndigheter faktisk tar det nødvendige ansvaret. I et samfunn som Norge er dette en forutsetning som holder, og det er dermed ingen grunn til at bedrifter som driver virksomhet her skal ta ansvar for å beskytte rettigheter eller hjelpe fattige. Men en stat som tar dette ansvaret er langt fra det normale i mange utviklingsland. Og når staten er ute av stand eller uvillig til å ta denne typen ansvar, må dette ansvaret i stedet følges opp av andre aktører, for at individers rettigheter, velferd eller andre interesser skal ivaretas. Poenget er dermed at

---

² Se Shue (1988) og Kolstad (2007) for en diskusjon om fordeling av forpliktelser under menneskerettighetsperspektivet, og Goodin (1985, 1988) for et konsekvensetisk perspektiv.

myndighetssvikt i et land aktiverer back-up ansvar for andre aktører. Heller ikke dette innebærer nødvendigvis at bedriftene med virksomhet i landet skal ta et slikt ansvar, det er mer naturlig å tenke seg at andre stater (det internasjonale samfunn) eller internasjonalt eller lokalt sivilsamfunn først stepper inn hvor staten svikter. Men hvis også disse aktørene svikter, vil ansvaret etter hvert falle på bedriftene.

Bedrifter vil altså ha et langt mer omfattende ansvar i land hvor verken myndigheter eller andre aktører ivaretar oppgaver for å beskytte og oppfylle individers interesser. Dette innebærer at bedrifter kan ha et ansvar for å bidra til utvikling i u-land, enten utvikling forstås som fattigdomsbekjempelse, realisering av rettigheter eller andre ting. Hva en bedrift konkret bør gjøre i denne sammenheng avhenger blant annet av årsakene til at myndigheter og andre svikter. Hvis myndigheter og andre ikke kan ta ansvaret de har fått tilordnet, for eksempel på grunn av manglende ressurser, kan bedrifter gå inn og direkte utføre oppgaver som staten ellers ville utført, for eksempel å skaffe mat eller medisiner til de fattige. Det vil da imidlertid være viktig at denne typen aktiviteter ses på som kortsiktige, og at det legges opp til at oppgavene skal overføres til staten over tid. Hvis derimot myndigheter og andre ikke tar det nødvendige ansvaret fordi de ikke vil, vil det være uheldig å overta statens oppgaver. Bedrifter bør da heller søke å øve innflytelse eller legge press på landets myndigheter (eller andre aktører) for å få dem til å utføre de påkrevde oppgavene.

Mange bedrifter har uten tvil både ressursene som skal til, eller politisk innflytelse til å kunne bidra betydelig til et lands utvikling. Og spesielt hvis bedriftene opptrer samlet, vil de kunne øve stor innflytelse. Den enkelte bedrifts ansvar vil avhenge av dens ressurser og innflytelse, bedrifter som er finansielt sterke eller besitter en kompetanse eller markedsposisjon som gjør myndighetene i et land spesielt avhengige av dem, vil ha et større ansvar enn mindre bedrifter. Bedrifters ansvar for utvikling vil derfor avhenge av deres kapasitet til å bidra til dette. Spørsmålet om hvorvidt og hvordan bedrifter kan fremme utvikling gjennom CSR er dermed viktig i denne sammenheng, og diskuteres i neste del.

Som nevnt tidligere finnes det i tillegg til et positivt ansvar for å implementere, også et positivt ansvar for å overholde. I dette siste ligger det en ansvar for å respektere og gjøre andre i stand til å ivareta sitt positive implementeringsansvar. En stat kan kun effektivt ivareta sitt ansvar for å beskytte og oppfylle individers interesser, hvis andre aktører ikke undergraver statens rolle. Det positive overholdelsesansvaret innebærer dermed at man ikke skal begå handlinger som direkte undergraver statens evne til å utføre sine oppgaver, slik som gjennom korrupsjon eller skatteunndragelse. Siden alle i prinsippet kan undergrave staten på denne måten, og dermed begrense realiseringen av individers interesser, er dette en type ansvar som påhviler alle aktører. Gitt mange multinasjonale selskapers negative innvirkning på og utnyttelse av svake myndigheter i utviklingsland, er det viktig å påpeke at slike selskaper har et ansvar for å unngå denne typen undergravende atferd.

For å oppsummere, står bedrifter overfor tre typer ansvar. De har et negativt ansvar for ikke å gjøre ting verre der de opererer, for eksempel gjennom å bryte grunnleggende rettigheter, eller bidra til økt fattigdom. De har et positivt overholdelses-ansvar som innebærer at de ikke må undergrave statens eller andre aktørers oppfyllelse av sine forpliktelser, gjennom korrupsjon, skatteunndragelse eller andre praksiser. Disse to typene ansvar har bedrifter uavhengig av hva slags land de opererer i. I tillegg kan bedrifter ha et positivt implementerings-ansvar i de tilfeller hvor andre aktører ikke sørger for at befolkningens grunnleggende interesser beskyttes og oppfylles. I mange utviklingsland vil disse forutsetningene være til stede, og bedrifter har da et ansvar for ikke bare å ikke gjøre skade, men for aktivt å forbedre situasjonen i landet.

2.2 Kan bedrifter bidra til utvikling gjennom CSR?

Som nevnt over, avhenger bedrifters positive implementeringsansvar at hvilken kapasitet de har til å gjennomføre de nødvendige tiltak. Det har i den senere tid blitt etablert en litteratur som har analysert selskapers evner til dette, spesielt i forhold til å bidra til å redusere fattigdom, men innsikten er også relevant for andre typer utviklingsmål. Mange av bidragene til denne litteraturen er kritisk til faktisk CSR-praksis blant bedrifter, både når det gjelder hva bedrifter velger å gjøre og hvordan de gjør det. Vi gjennomgår denne kritikken i del 2.2.1. Det må imidlertid understrekes at selv om mange er kritiske til hvordan CSR faktisk praktiseres i dag, er det likevel en utbredt oppfatning om at bedrifter har et potensiale til å bidra til utvikling gjennom CSR på spesifikke måter og i spesifikke situasjoner, dersom CSR praktiseres annerledes. Bedrifter har også visse egenskaper som på noen områder gir dem fortrinn i å bidra til utvikling, dette diskuteres nærmere i del 2.2.2.

2.2.1 Kritikk mot bedrifter som utviklingsaktører

Den mest grunnleggende kritikken mot bedrifters CSR aktiviteter, er at bedrifter i for liten grad tar etiske hensyn i utviklingsland. Denne typen kritikk bør ha et grunnlag i en normativ forståelse av hva som skal være bedrifters rolle i forhold til utvikling, noe som ikke alltid er tilfellet. Men det er likevel ikke vanskelig å være underbygge at bedrifter i mange tilfeller ikke tar det nødvendige negative eller positive ansvar i utviklingsland. Det påpekes ofte gjerne også at det er et gap mellom bedrifters retorikk når det gjelder samfunnsansvar, og hva de gjør i praksis (Utting, 2007). Om selskaper gjør nok i forhold til samfunnsansvar, er et viktig spørsmål. I denne rapporten vil vi imidlertid fokusere mer på hva selskaper faktisk gjør, hvilke CSR aktiviteter de gjennomfører og om disse bidrar til utvikling. Dette danner et grunnlag for å vurdere norske selskapers CSR tiltak i de fire utvalgte landene.

Når det gjelder kritikken mot hva selskaper faktisk gjør i form av CSR tiltak, er det nyttig å skille mellom kritikk mot den overordnede innretningen av bedrifters CSR aktiviteter, og kritikk som går mer på utformingen og implementeringen av CSR tiltak. Grovt sett kan man si at den første typen kritikk går på at bedrifter gjør de feile tingene, mens den andre typen kritikk går på at de gjør tingene feil, selv om dette skillet ikke er helt vannrett. I det følgende gjennomgås de to typene kritikk i tur og orden.

2.2.1.1 Kritikk mot den overordnede innretningen av CSR aktiviteter

På overordnet nivå går kritikken mot CSR på at det er dårlig sammenheng mellom hva bedrifter gjør av CSR tiltak, og hva som kreves for å oppnå utvikling. Bedrifter velger å gjennomføre aktiviteter som ikke er sentrale i å skape utvikling (for eksempel i form av redusert fattigdom) og lar være å gjøre ting som er sentrale for å fremme utvikling. Denne typen kritikk kan deles inn i tre former, som relaterer seg til tre årsaker til at den overordnede innretningen av CSR ikke fremmer utvikling. Disse kan sies å legge vekt på at CSR ikke fremmer utvikling på grunn av i) motivene bak bedrifters CSR tiltak, ii) innholdet i CSR-begrepet, og iii) strategisk bruk av CSR. De tre er naturlig nok relatert, motivene bak bedrifters CSR tiltak er nært knyttet til hvordan CSR begrepet brukes og ikke minst den strategiske bruken av CSR, og å definere innholdet i CSR begrepet er også et strategisk grep. Fremstillingsmessig er det likevel ryddig å behandle dem etter hverandre.

Når det gjelder bedriftenes motiver for CSR, påpeker Newell og Frynas (2007) at CSR fremkom blant bedrifter og business skoler som et PR redskap, for å møte kritikk og gjøre det mulig for bedrifter å kapitalisere på å fremstå som etiske. Dette gir et grunnleggende forskjellig fokus enn hvis CSR hadde vært utviklet som et redskap for utvikling. Når hensynet til profitt ligger under

CSR, fører dette til at man velger CSR tiltak som lønner seg over tiltak som har en utviklingseffekt. Frynas (2005) peker på at "the business case" for CSR innebærer at:

- Bedrifter gjennomfører tiltak som knytter seg spesielt til innflytelsesrike politikeres ønsker, med sikte på å få offentlige kontrakter eller lisenser. Som eksempel nevnes oljeselskapers innbetalinger til president Dos Santos' sosiale fond i Angola.
- For å sikre stabilitet gjennomfører bedrifter tiltak som retter seg mot de fremste truslene mot egen virksomhet. For eksempel fører byggingen av oljeledninger gjerne med seg CSR tiltak i nærliggende landsbyer, rettet mot lokale elitors ønsker.
- Bedrifter velger prosjekter som er media-vennlige, slik som å bygge et nytt sykehus, fremfor langsiktige kapasitetsbyggingssjekter slik som å utdanne sykepleiere
- For å beholde og tiltrekke seg ansatte, gjennomfører bedrifter tiltak som får de ansatte til å føle seg vel

Bedrifter satser altså først og fremst på CSR tiltak som gir økte forretningsmuligheter, som sikrer stabile operasjoner, og som ser bra ut for omverden og de ansatte. Man ender derfor ofte opp med snevre og velmenende filantropiske tiltak, som ikke reflekterer lokalsamfunnets interesser, eller bygger på kunnskap fra spesialister på utvikling, og utviklingseffekten blir deretter. Som Newell og Frynas (2007:678) uttrykker det "the world of CSR would look very different if the priorities of poorer groups were put first". De fattige er ikke en spesielt lønnsom gruppe, og per definisjon ikke sett på som en viktig stakeholder-gruppe av bedrifter (Jenkins, 2005), og en kan derfor ikke forvente at CSR valgt etter lønnsomhet forbedrer situasjonen til fattige og marginaliserte grupper.³

Den betydningen CSR begrepet etter hvert har fått, kan også begrense effekten av denne typen tiltak på utvikling. Mange aktører har en relativt snever forståelse av hvilke type tiltak som faller inn under CSR. Blowfield og Frynas (2005) påpeker blant annet at det å betale skatt eller skape arbeidsplasser vanligvis ikke er inkludert i diskusjoner om CSR. Enda mer sentralt er det kanskje at CSR tiltak ofte har fokus på mikro-spørsmål, knyttet til lokalsamfunn geografisk nær en bedrift, men i liten grad dreier seg om viktige makro-spørsmål som er av avgjørende betydning for utvikling, slik som institusjonelle forhold til vertslandet.

Frynas (2005) peker i denne sammenheng spesielt på at oljeselskapers CSR virksomhet i utviklingsland ikke retter seg mot negative effekter på makro-nivå av naturressurs-utvinning. En rekke studier viser at land som er rike på naturressurser som olje, har svakere økonomisk utvikling enn land uten ressurser, dette fenomenet har fått navnet ressursenes forbannelse (Sachs and Warner, 1995, Sala-i-Martin and Subramanian, 2003). Oljeselskapers er gjennom sin virksomhet nært forbundet med dette fenomenet. Studier av de bakenforliggende årsakene til ressursenes forbannelse peker spesielt på institusjoner og styresett som viktige grunner til at noen land taper på å utvinne ressurser (Robinson et al, 2006; Mehlum et al, 2006, Collier og Goderis, 2007). Oljeselskaper har imidlertid vært lite villige til å ta opp styresett-problematikk med myndighetene i ressursrike land, mye i frykt for å tape kontrakter. Som et eksempel på det motsatte viser Gulbrandsen og Moe (2007) til at British Petroleum (BP) har spilt en konstruktiv rolle i å øke gjennomsiktigheten av oljeinntekter i Aserbadsjan, men understreker samtidig at BP likevel har vært forsiktig med å opptre på en måte som undergraver egne kommersielle interesser.

En mer radikal kritikk går ut på at CSR er et strategisk grep selskaper tar for å avverge kritikk og befeste selskapenes makt, gjennom å imøtegå visse krav fra omverden og å ta kontroll over CSR agendaen. Utting (2007) viser til at mange bedrifter som fremstiller seg selv som ledende innen

³ I et rettighetsperspektiv peker Blowfield og Frynas (2005) på at bedrifter i langt større grad har retningslinjer mot slaveri eller barnarbeid, siden det er lite å tjene og mye å tape på denne typen praksiser, enn mot andre typer brudd på arbeidsrettigheter slik som organisasjonsfrihet, som kan gjøre bedriften mindre lønnsom.

CSR, samtidig driver med transfer pricing og skatteunndragelse, eller bedriver lobby-virksomhet for deregulering og privatisering som kan gjøre svake grupper mer utsatte. I en studie av det norske selskapet Aracruz Celulose SA i Brasil, argumenterer Fig (2007) for at dets bruk av PR firmaer og CSR konsulenter står i kontrast til selskapets negative oppførsel overfor lokale grupper. Enkelte hevder også at fokuset på bedrifters bidrag til utvikling gjennom CSR, tar fokuset bort fra nødvendig regulering og statens rolle i dette (Blowfield, 2005; Blowfield og Frynas, 2005; Prieto-Carrón, 2006). Mer fundamentalt har det vært påpekt at CSR agendaen ikke medfører en grunnleggende analyse av bedrifters tilstedeværelse, makt og innflytelse i fattige land, og ikke egner seg til å stille grunnleggende spørsmål ved det kapitalistiske system (Blowfield, 2005; Utting, 2007).

2.2.1.2 Kritikk mot utforming og implementering av CSR tiltak

Den andre typen kritikk av selskapers CSR virksomhet i utviklingsland, går på at selskaper i liten grad er i stand til å gjennomføre tiltak på en måte som har, eller kan forventes å ha, en utviklingseffekt. Å fremme utvikling er relativt komplisert, som andre utviklingsaktører har fått erfare gjennom en årrekke med bistand, og det kan stilles spørsmålstegn ved om bedrifter har de rette forutsetningene for å gå inn i denne typen problemstillinger (Newell og Frynas, 2007; Prieto-Carrón et al 2006). Gitt at bedrifter setter i verk CSR tiltak i utviklingsland, finnes det muligheter for å trekke lærdom fra hva andre utviklingsaktører har erfart. Dette blir imidlertid gjort i liten grad av bedrifter (Blowfield, 2007). Bedrifters CSR aktiviteter har dermed typisk en rekke karakteristika som gjør dem relativt ineffektive i å fremme utvikling:

- *Manglende integrasjon med bredere utviklingsplaner og lite koordinering med andre aktører.* Bedrifters CSR aktiviteter er sjelden utformet med bakgrunn i, eller sett i sammenheng med, større planer for lokal, regional eller nasjonal utvikling utformet av vertslandets myndigheter og bistandsgivere (Frynas, 2005). Dette gjør at aktivitetene blir relativt ineffektive i forhold til å fremme utvikling. Som Newell og Frynas (2007) påpeker, kan CSR ha sitt største bidrag gjennom å forsterke myndighetsdrevet utviklingspolitikk. I noen tilfeller kan også manglende koordinering med andre aktører føre til direkte bortkastet aktivitet. Frynas (2005) trekker frem et eksempel fra Nigeria hvor en vei bygget av et oljeselskap løp parallelt med en vei bygget av Niger Delta Development Commission.
- *Mangel på evaluering av effekter av tiltak.* Flere studier peker på at man har lite systematisk kunnskap om hvordan CSR tiltak virker i forhold til utvikling. Blowfield (2007) viser til at empiriske studier av CSR i større grad fokuserer på effekten CSR har bedrifters lønnsomhet, enn på effekter i form av å forbedre situasjonen til målgruppen CSR retter seg mot. Han anser det videre som lite sannsynlig at bedrifter vil finne det i sin interesse å evaluere denne typen tiltak, for å finne ut om de for eksempel reduserer fattigdom. Graden av læring blir derfor begrenset.
- *Manglende behovsvurdering og ansvarlighet overfor målgruppen.* Når CSR tiltak velges, er det sjelden på bakgrunn av en grundig analyse av behov i vertslandet. I mange tilfeller er det bedriftens behov som bestemmer hva man gjør mer enn lokale behov, slik som når oljeselskaper prioriterer lokalsamfunn lokalisert nær oljeledninger fremfor andre, og potensielt mer trengende, lokalsamfunn. Ofte etablerer man CSR programmer med ingen eller begrenset konsultasjon med de samfunn, grupper eller individer tiltakene skal hjelpe. I den grad man foretar konsultasjoner, er denne overfladisk, og ofte kun med lokale ledere eller eliter som kan ha sin egen agenda (Frynas, 2005). Man gjennomfører dermed tiltak som ikke treffer eller engasjerer de tiltenkte mottakerne, og i verste fall kan man sementere eller forverre eksisterende ubalanser i makt lokalt (Newell and Frynas, 2007; Prieto-Carrón, 2006).

- *Manglende kunnskap om utvikling.* De ansatte som jobber med CSR mangler svært ofte kompetanse om utviklingsspørsmål (Frynas, 2005). Få personer med bakgrunn fra utviklingsorganisasjoner blir ansatt i private bedrifter, og CSR avdelinger består ofte av folk med bakgrunn fra ledelse og administrasjon, tekniske fag, eller markedsføring. Det hentes i liten grad inn kunnskap fra miljøer med kunnskap om utvikling, kunnskap om CSR utenfra fås typisk gjennom kurs gitt av business skoler. Mangelen på kunnskap i multinasjonale selskaper forverres ofte gjennom at CSR ansvarlige flyttes mellom avdelinger eller datterskap etter få år.
- *Overveiende teknisk fokus og manglende hensyn til politisk og sosial kontekst.* En følge av at de ansvarlige for selskapers CSR aktiviteter har bakgrunn fra ledelse eller tekniske fag, er at selskaper tilnærmer seg utviklingsspørsmål som tekniske problemer. Kompliserte sosiale problemer krever ofte langt mer enn en teknisk tilnærming, man må også ta hensyn til sosiale og politiske faktorer (Frynas, 2005; Prieto-Carrón, 2006). Effektive CSR tiltak kan for eksempel være vanskelig å gjennomføre i situasjoner med utbredt korrupsjon. CSR tiltak kan også gjøre forholdene i vertslandet verre dersom man ikke tar hensyn til politiske og sosiale motsetninger, Frynas (2005) nevner som et eksempel at favorisering av en landsby nær et oljeselskaps tilholdssted i Nigeria, førte til at denne ble brent ned av innbyggere i en annen landsby.

2.2.2 Har bedrifter noen fortrinn som utviklingsaktører?

Selv om det er kommet mye kritikk av bedrifter som utviklingsaktører, spesielt mot hvilke CSR tiltak de velger å gjennomføre og hvordan de gjør det, finnes det også eksempler på CSR tiltak som har tatt hensyn til kritikken, og som dermed har et større potensiale til å bidra til utvikling. Frynas (2005) trekker spesielt frem Statoils Akassa-prosjekt i det sørøstlige Nigeria som et eksempel på "best practice". Dette prosjektet ble ifølge Frynas implementert av en NGO med omfattende kompetanse på utvikling. Prosjektet ble basert på lokale grasrot-prioriteringer, det ble foretatt grundige behovsvurderinger, og lokalbefolkningen ble konsultert i stor grad. Planleggingen var i stor grad drevet av lokalsamfunnet, og involverte ikke bare lokale ledere men også andre grupper som ungdommer og kvinner. I tillegg var Akassa-prosjektet integrert i planer for utvikling av en større region. Ifølge Frynas brukes dette nå som forbilde for andre prosjekter i Nigeria. Det understrekes imidlertid at prosjektet ikke nødvendigvis lar seg replisere andre steder, og at denne typen prosjekter heller ikke tar fatt i overordnede styresett-problemer eller negative konsekvenser av oljevirkosomhet i Nigeria mer generelt. Eksemplet er imidlertid interessant fordi det viser at selv om bedrifter ofte ikke er de fødte utviklingsaktører, kan man bedre utviklingsrelevansen av CSR tiltak betydelig gjennom en bevisst tilnærming.

Det er viktig å påpeke at hvor mye bedrifter kan bidra til utvikling, er et relativt spørsmål, man må sammenligne bedrifter med andre eksisterende aktører. I noen tilfeller og på noen områder vil bedrifter kunne være relativt mer effektive enn myndigheter eller frivillige aktører. Mulige komparative fortrinn bedrifter kan ha i å bidra til utvikling har blitt lite analysert formelt, men en studie av Besley og Ghatak (2007) representerer et viktig bidrag. Denne studien ser på i hvor stor grad profittmaksimerende bedrifter med etisk bevisste kunder vil bidra til fellesgoder, og sammenligner dette situasjonen hvor myndighetene sørger for fellesgodet. En grunnleggende innsikt fra analysen er at dersom myndighetene fungerer godt, vil bedriftenes CSR aktiviteter være dårligere egnet til å realisere fellesgoder enn myndighetenes handlinger. Under tre typer betingelser, som alle reflekterer ulike former for myndighetssvikt, vil imidlertid fellesgoder kunne realiseres bedre gjennom bedrifters CSR aktiviteter enn ved at myndighetene sikrer dem:

- Hvis bedriftens marginalkostnad for å produsere fellesgodet er lavere enn myndighetenes. Eksempler kan her være tilfeller hvor fellesgodet produseres i en felles prosess med bedriftens andre produkter, slik som for eksempel miljø-effekter av bedriftens produksjon.
- Hvis myndighetene ikke tar hensyn til minoriteter med sterke interesser. Dersom det politiske system fører til at visse grupper blir neglisjerte, kan bedrifter være mer effektive i å sikre fellesgoder for disse gruppene.
- Hvis myndighetene er opportunistiske og i liten grad utsatt for kontroll. Dersom for eksempel korruperte myndigheter stikker skatteinntekter i egen lomme istedenfor å bruke dem på fellesgoder for innbyggerne, og dette i liten grad kan monitoreres, kan selskapers CSR aktiviteter føre til bedre realisering av fellesgoder. Som eksempel brukes at fair trade produkter kan være en mer effektiv måte å redusere fattigdom blant kaffebønder, enn bistandstiltak når midlene til disse med stor sannsynlighet underslås av myndighetene.

Besley og Ghatak (2007) ser kun på hvor langt man kommer med CSR-tiltak som lønner seg for bedriftene. Mer generelt må vi imidlertid se på hvilke komparative fortrinn bedrifter kan ha når vi også inkluderer tiltak som ikke lønner seg, for å vurdere hvilken plass bedrifter kan og bør ha i utviklingspolitikk. Det kan argumenteres for at bedrifter har ressurser eller egenskaper som gjør dem mer effektive utviklingsaktører enn stater i noen situasjoner.

Bedrifter har bestemte typer kompetanse og teknologi som kan være nyttig i spesifikke utviklingstiltak. Selv om det riktig er påpekt i kritikken av CSR at denne typen tiltak er for mye fokusert på teknikk og for lite på politiske og sosiale tiltak, er det fortsatt slik at utviklingstiltak også har en teknisk side. Farmasøytiske bedrifter kan bidra i forhold til implementeringen av helse-tiltak, kompetanse på pumpe-teknikk kan også anvendes på vann-forsyning, transportsektoren kan brukes til å frakte nødvendige goder som mat og medisiner og så videre. Bedrifter vil dermed kunne yte viktige bidrag, gjerne i et samarbeid med andre utviklingsaktører.

Utvikling er også et spørsmål om økonomiske ressurser, og mange steder i verden ser vi at ressursene lokalt og det som mottas utenfra i form av bistand, er utilstrekkelige til å oppfylle grunnleggende behov. Mange selskaper har betydelige økonomiske ressurser, de største selskapene i verden har større omsetning enn mange fattige land har BNP. Dette innebærer at mange selskaper har betydelige muligheter til å bidra til å dekke behov der de opererer. Dette betyr ikke nødvendigvis at selskapene selv skal drive utviklingsprosjekter, det kan også innebære finansiering av andre aktørers aktiviteter. Kapasiteten til å bidra på denne måten vil variere med selskapenes størrelse og profitabilitet. Store selskaper som står overfor begrenset konkurranse og derfor har høy profittmargin vil ha en større mulighet til å bidra på denne måten.

Vel så viktig som selskapenes muligheter til å bidra til utvikling direkte, er deres kapasitet til å påvirke andre aktører til å ta sitt ansvar for utvikling. Selskapers muligheter for å legge press på lokale myndigheter eller andre aktører er undervurdert og underutnyttet. Det legges mye vekt på at internasjonale selskaper kan gjøre atskillig skade i utviklingsland ved å drive med politisk press og lobbyvirksomhet. Omvendt kan selskaper ofte ha store muligheter til å påvirke myndigheter og institusjoner i positiv retning. Denne evnen til å påvirke vil selvsagt variere mellom bedrifter, hvor selskaper lokale myndigheter er spesielt avhengige av vil ha betydelig innflytelse. Er man ett av få selskaper i verden som kan utvinne olje på dypt vann, vil man være en viktig partner for lokale myndigheter, og kunne legge betydelig press på dem. Men selv der hvor enkelt-selskapers innflytelse er begrenset, kan den samlede innflytelsen fra selskaper være betydelig.

Et eksempel på et område hvor denne typen innflytelse er spesielt sentral, er ved lokale myndigheters brudd på menneskerettigheter. Den tidligere forretningsmannen John Kamm brukte sine forbindelser med og innflytelse på kinesiske myndigheter til å presse frem offentliggjøring av navnene til politiske fanger. Han hevder at bedrifter kan være i en bedre posisjon til å øve press på

myndigheter når det gjelder menneskerettighetsbrudd, enn andre stater, ettersom bedrifter ikke i samme grad mistenkes for å ha politiske baktanker.⁴ Argumentet er kanskje noe svakt i forhold til at bedrifter kan mistenkes for å ha andre typer motiver enn politiske. Men eksemplet viser like fullt et interessant tilfelle hvor bedriftsledere kan bruke sin politiske innflytelse i positiv retning.

Det er altså klart av bedrifter i en del tilfeller kan ha betydning gjennom CSR tiltak i utviklingsland. Bedrifter er nok ikke alltid de best plasserte til å drive med utviklingsfremmende tiltak, men som vi så i del 2.1 om bedrifters normative ansvar, kan de likevel ha et ansvar dersom andre (og presumptivt mer effektive) aktører ikke oppfyller sitt ansvar. Når bedrifter gjennomfører CSR tiltak i utviklingsland, er det viktig at man gjennomfører de riktige tiltakene og det på en god måte. Som vi så i del 2.2.1 finnes det et betydelig forbedringspotensiale her. I de følgende delene av rapporten ser vi nærmere på i hvilken grad norske bedrifters CSR aktiviteter i utviklingsland rammes av samme type kritikk, og forfølger videre hva som kan og bør gjøres i forhold til dette.

---

⁴ John Kamm, "Business and Human Rights: The Challenge of China", foredrag Norges Handelshøyskole, Bergen, 3. November 2007.

3. Undersøkelsen av norske bedrifter i fire utviklingsland

I takt med at norsk næringsliv blir mer internasjonalt, har vi sett en vridning av virksomheten mot nye regioner og land. Mens nesten 90% av norske direkteinvesteringer i utlandet i 1998 var lokalisert i OECD-land, var andelen i 2005 redusert til under 70%.⁵ Som det fremgår av tabell 1, økte direkteinvesteringene i Afrika i samme periode over 30 ganger (i nominelle kroner), mens investeringene til Asia økte nesten 10 ganger. Mye av økningen i Afrika skyldes norsk oljevirksomhet i Angola og Algerie. Bildet i Asia er mer blandet, selv om investeringene har økt kraftig i Aserbajdsjan, er den største økningen å finne i Singapore. De to største industriene bak norske direkteinvesteringer totalt sett er industri- og bergverksdrift, og olje- og gass-virksomhet, som står for omtrent en tredjedel hver av de norske investeringene i utlandet.

Tabell 1. Utenlandske direkteinvesteringer fra Norge, beholdningstall, millioner kr.

	1998	2005
Totalt	240196	661457
Europa	175277	370330
Afrika	1126	36362
Angola	0	15737
Amerika	55427	169559
Brasil	1283	5187
Asia	7468	72887
Kina	320	681
Nepal	0	303
Oceania	899	12318
OECD	214590	454438

Kilde: Statistisk Sentralbyrå

Tabell 1 angir også norske investeringer i de fire landene denne studien fokuserer på. Av disse er investeringene i Angola betydelige sett i forhold til Norges samlede investeringer i utviklingsland, investeringene i Brasil er også store, mens de er mer beskjedne i Kina og Nepal. Aktiviteten til norske bedrifter har like fullt økt betraktelig i alle de fire landene i den aktuelle perioden. For utenlandske direkteinvesteringer skiller man gjerne mellom fire typer: i) ressursøkende investeringer, ii) effektivitetssøkende investeringer, iii) markedssøkende investeringer, og iv) strategiske investeringer (Dunning, 1993). Norske investeringer i de fire landene er i all hovedsak ressurs- eller effektivitetssøkende. I Angola er investeringene overveiende ressursøkende (olje), og det samme kan sies om Nepal (vannkraft). Bildet er mer blandet i Brasil, hvor norske bedrifter har aktiviteter knyttet til petroleum og skog, men også andre typer produksjonsenheter. Noe oljevirksomhet finner vi også i Kina, men her har også en rekke norske industribedrifter etablert seg med sikte på å dra nytte av lavere lønnskostnader, i tillegg til at mange bedrifter har etablert salgskontorer for å betjene det kinesiske markedet.

Som diskutert i del 2.1, avhenger bedrifters positive ansvar for å implementere tiltak som forbedrer situasjonen i vertslandet av om andre tar ansvaret for å oppfylle grunnleggende interesser eller ikke, og hva man i så fall skal gjøre avhenger av om andres manglende oppfyllelse av ansvar skyldes

⁵ Beholdningstall. Kilde: Statistisk Sentralbyrå, <http://www.ssb.no/diu/>

manglende kapasitet eller vilje. Tabell 2 gir noen indikatorer som forteller noe om hvordan denne typen ansvar kan variere mellom de fire landene vi ser på her. De tre første kolonnene angir i hvilken grad økonomiske og sosiale interesser er oppfylt eller prioritert, angitt ved gjennomsnittsinntekt, fattigdomsrate, og rangering etter Human Development Index (HDI). Som vi ser av første kolonne varierer kjøpekraftsjustert gjennomsnittsinntekt mye, Nepal ligger lavest og klassifiseres som et lavinntektsland av Verdensbanken, mens de tre andre er klassifisert som mellominntektsland. Alle landene har befolkningsgrupper som lever i ekstrem fattigdom (mindre enn \$1 per dag), men også her er det variasjoner med Nepal som hardest rammet (andre kilder angir også fattigdommen i Angola som høy, sml. del 4). HDI-indeksen gir et mer sammensatt bilde av fattigdom eller velferd ved å inkludere helse- og utdanningsindikatorer i tillegg til inntekt. Et interessant element er at Angola klassifiseres som verre enn Nepal etter HDI-indeksen, selv om gjennomsnittlig inntekt er høyere i Angola. Årsaken til dette er en betydelig lavere forventet levealder i Angola. Dette kan gi en indikasjon på at tross høyere inntekt, er det mindre vilje i Angola enn i Nepal til å bruke disse ressursene på tiltak som øker velferden til de fattigste.⁶ Med andre ord antyder dette at bedrifter bør legge mer vekt på å øve innflytelse på regjeringen i Angola snarere enn å overta dens ansvar, relativt til Nepal. Den siste kolonnen i tabell 2 angir ivaretagelsen av en annen type interesser, politiske og sivile rettigheter som målt ved Freedom House indeksen (hvor 1 angir at disse er godt ivaretatt, mens 7 angir at de er fraværende). Også her ser vi store variasjoner mellom land, Brasil er klassifisert som fritt mens Kina og Angola klassifiseres som ufrie. Det er lite trolig at fraværet av politiske og sivile rettigheter skyldes mangel på ressurser. Utfra et rettighetsperspektiv burde bedrifter ha et fokus på rettigheter i ufrie land, og øve press på landets myndigheter til å ta sine forpliktelser på alvor.

Tabell 2. Utvalgte indikatorer for de fire landene

	BNP/capita (PPP US\$, 2005)	Befolkning under \$1/dag (%)	HDI rangering (av 177 land)	Freedom House (gj.snitt 2007)
Angola	2335	N.A.	162	5.5
Brasil	8402	7.5	70	2
Kina	6757	9.9	81	6.5
Nepal	1550	24.1	142	4.5

Kilder: UNDP Human Development Report 2007/2008, Freedom House

Forskjeller mellom landene vil også gi opphav til ulike faktiske CSR-praksiser i de fire landene. Noe av dette vil være relatert til forskjeller i bransje-sammensetning i landene. Bedrifter fra ulike bransjer står overfor ulike stakeholdere, og er i ulik grad sårbare for deres reaksjoner. Dette kan påvirke både omfanget og utvalget av CSR-aktiviteter en bedrift ser seg tjent med å gjennomføre. En bedrift som selger til konsumentmarkedet vil for eksempel kunne være mer sårbar overfor reaksjoner fra konsumenter på uetisk atferd, enn en bedrift som befinner seg lenger oppe i verdikjeden i for eksempel oljeindustrien. Bedrifter vil også møte ulike utfordringer og forventninger i de forskjellige vertslandene, fra aktører med ulik grad av makt til å påvirke bedriftens virksomhet. Ved utvinning av naturressurser hvor lisenser tilordnes av vertslandets myndigheter, møter for eksempel oljeselskaper spesifikke krav til oppførsel ved lisenstilldeling.

⁶ At det er manglende politisk vilje til å redusere fattigdom i Angola, støttes også av Wiig og Ramalho (2005), se del 4 for videre argumentasjon knyttet til dette.

3.1 Fremgangsmåte for studien av norske selskaper

Denne studien ser nærmere på CSR-aktivitetene til norske selskaper som driver virksomhet i de fire landene. Formålet er å kartlegge hva bedriftene gjør og vektlegger i sitt CSR-arbeid, og å sette dette inn i en utviklingsammenheng. For å undersøke dette, gjennomførte vi i periode mars-april 2008 intervjuer med et lite utvalg bedrifter i hvert land. Etersom mye av fokuset i intervjuene er på lokal utviklingskontekst, har vi i størst mulig grad prøvd å finne informanter i bedriftene som har ansvar for eller jobber med CSR i det aktuelle landet. Intervjuene ble gjennomført som semi-strukturerte intervjuer, og spørreskjemaet som dannet utgangspunktet for samtalene er gjengitt i appendiks 1. Spørreskjemaet ble sendt ut til informantene i forkant av intervjuet, og i noen tilfeller mottok vi skriftlige svar som ble forfulgt i intervjuet.

Gitt tidsbegrensningene på studien, har vi måttet nøye oss med å intervjuer noen få bedrifter i hvert land. Vi har hatt begrenset tid til å følge opp bedrifter som har gitt lite respons, og utvalget er derfor noe preget av hvilke bedrifter som har stilt opp. Resultatene kan på bakgrunn av dette ikke sies å være representative for norske bedrifter i hvert av de fire landene, eller utviklingsland generelt, men gir likevel noen indikasjoner som er verdt å kommentere og forfølge videre. Vi har likevel forsøkt å få en balanse i studien, og fange opp noen forskjeller, ved så langt som mulig å inkludere bedrifter fra ulike sektorer i hvert av de fire landene, jfr. diskusjonen over.

Del 1 og 2 av spørreskjemaet henter inn grunnleggende informasjon om informanten, og om bedriften og dens aktiviteter i det aktuelle vertslandet (omfang og varighet). Navn og stilling på informant i de ulike bedriftene er oppsummert i appendiks 2.

I del 3 av intervjuet har hensikten vært å få en oversikt over bedriftens CSR aktiviteter i vertslandet. Dette inkluderer en beskrivelse av de viktigste CSR-tiltakene bedriften har i landet (vi har latt det bli opp til informanten selv å velge disse, i noen tilfeller har vi også tatt opp tiltak som fremkommer gjennom bedriftens internett-sider eller andre kilder). For å si noe om hvilke dimensjoner av CSR bedriftene ser ut til å prioritere, har vi også bedt informantene rangere de tre viktigste av 20 forskjellige CSR dimensjoner. De 20 dimensjonene er hentet fra CSR-dimensjonene som inngår i Global Compact og OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper. I tillegg har vi tilføyd relasjoner til stakeholders disse ikke fanger opp, og en rekke dimensjoner som vektlegges i internasjonalt bistandsarbeid (som fattigdomsreduksjon, helse, utdanning m.fl.) som vil indikere om det er noe sammenfall eller divergens mellom bedrifters prioriterte områder og det andre utviklingsaktører legger vekt på. Siste spørsmål i del 3 omhandler årsakene til at bedriftene gjennomfører sine CSR-tiltak, hvor svar-mulighetene varierer fra bedriftens egeninteresse, til regelfølgning og forventningsoppfyllelse, til mer uegennyttige begrunnelser.

Del 4 av intervjuet er mer analytisk og på mange måter den viktigste, ved at den ser nærmere på den eventuelle utviklingseffekten av norske bedrifters CSR-tiltak. Her følger vi opp kritikken som er kommet mot bedrifters CSR-aktiviteter generelt, presentert i del 2.2, for å se i hvilken grad norske bedrifter rammes av den samme kritikken. Dette gir et viktig utgangspunkt for å diskutere forbedringspotensialet til norske bedrifters CSR-aktiviteter, og både intervjuene og diskusjonen av resultatene i de påfølgende delene av denne rapporten vil fokusere mye på dette. Særlig fokuserer vi på kritikken oppsummert i del 2.2.1.2, og ser på om bedriftene ser CSR arbeidet i forhold til andre aktørers utviklingsarbeid og –planer, om effektene av CSR aktivitetene evalueres, om man foretar behovsvurderinger og har kontakt med målgruppen for tiltakene, med mer.

Del 5 stiller noen tilleggsspørsmål som vi antar er av interesse for UD, gitt fokuset på den kommende stortingsmeldingen om CSR. Dette går på betydningen av Global Compact og OECDs retningslinjer, og av norske myndigheters signaler, for innretningen på bedriftenes CSR aktiviteter i

landene, samt et siste åpent spørsmål om muligheter for at norske myndigheter kan bidra til å bedre bedriftenes arbeid med CSR.

Gitt studiens innretning, er det viktig å notere noen av dens begrensninger. Studien ser på bedrifter som har CSR-aktiviteter i de aktuelle landene. Vi har ikke intervjuet bedrifter som ikke har denne typen aktiviteter. Det kan rettes betydelig kritikk mot mange bedrifter som ikke oppfyller sine forpliktelser i utviklingsland, gjennom brudd på negativt ansvar, eller manglende oppfyllelse av positivt ansvar. Dette vil vi imidlertid ikke fokusere på her, men heller se på forbedringspotensialet for CSR aktiviteter som faktisk blir gjennomført. Gitt kritikken vi tar utgangspunkt i, og innretningen på spørsmålene vi stiller, har vi også et overveiende fokus på tiltak som retter seg mot å oppfylle et positivt ansvar, gjennom for eksempel å utvikle lokalsamfunn etc. En viktig begrensning ved studien er som tidligere nevnt at vi har innhentet informasjon fra bedriftene, men ikke fra andre aktører som kan bidra med et mer kritisk blikk på bedriftenes virksomhet, og da spesielt målgruppen for CSR tiltakene. Vi har imidlertid prøvd å stille spørsmål som til en viss grad avslører realitetene i selskapenes aktiviteter innen CSR.

I de følgende delene oppsummerer vi resultatene fra intervjuene i henholdsvis Angola (del 4), Kina (del 5), Nepal (del 6), og Brasil (del 7). Del 8 av rapporten drar sammen resultatene fra de fire landkapitlene og kapittel 9 konkluderer med anbefalinger for norske myndigheter.

4. Norske bedrifters CSR aktiviteter i Angola

Angola fikk sin selvstendighet fra Portugal i 1975 etter 15 års frigjøringskrig. Det brøt imidlertid snart ut en borgerkrig som mer eller mindre har vedvart helt fram til 2002. Foruten utenlandsk støtte, ble krigen finansiert ved salg av naturressurser. Angola har store naturressurser og hver av de to hovedmotstanderne MPLA og UNITA hadde kontroll over landet gigantiske naturrikdommer-henholdsvis olje og diamant produksjon. Salget finansierte våpenkjøp og andre nødvendige utgifter til krigføring. I denne krigen ble mer enn tre millioner mennesker drept og opptil fire millioner hjemløse. Rehabilitering av soldater, fred og forsoning har derfor vært en viktig utfordring for de angolanske myndigheter etter at krigen tok slutt.

En annen viktig utfordring for Angola er å utnytte sine ressurser på en bærekraftig måte. Angola er den nest største oljeeksportøren i det sørlige Afrika etter Nigeria. Oljeproduksjonen er på 1.9 millioner fat pr dag og økende. Oljeeksport utgjør 94% av landets eksport, og 67% av landets nasjonalprodukt. Om lag 80 % av de offentlige inntekter kommer fra olje. Angola scorer lavt på alle indikatorer for godt styresett (se Kolstad og Wiig, 2007:5). Landet har et (ny-patrimonialt) presidentstyre hvor presidenten har omfattende prerogativer.⁷ Det har heller ikke vært valg siden 1992, men en forventer parlamentsvalg i september 2008.

Det er en omfattende litteratur som viser at i land med svake institusjoner fører tilgang på naturressurser gjennomgående til ressursforbannelse (lavere vekst enn om de ikke hadde hatt ressursene). Omfattende korrupsjon og svake institusjoner i Angola tilsier at landet er i faresonen. Dette er også en av grunnene til at Olje for Utvikling (OfU) har Angola som en av sine sentrale innsatsområder. Selv om alle monner drar, er det vel relativt urealistisk at et slikt program kan endre de grunnleggende institusjonene i Angola på en slik måte at oljerikdommen kommer flertallet av befolkningen til gode (Kolstad, Wiig og Williams, 2008). OfU satser i stedet på et utstrakt institusjonelt samarbeid mellom de to lands petroleumsmiljøer. I Angola har petroleumsmiljøet (MINPED) relativt liten innflytelse over oljepolitikken i forhold til det statlige oljeselskapet Sonangol.

Angola skiller seg ut fra andre fattige men ressursrike land ved at den økonomiske veksten har vært høy (om lag 18-20% i 2005/6) og en forventer en vekst på om lag 15 % de nærmeste årene. Selv om veksten nå er høy, har den vært lav i en lang periode før dette, og det er på ingen måte sikkert at den vil vedvare over tid. Til tross for høy vekst, er fattigdommen fortsatt svært høy. Nesten 70 % av befolkningen lever på under \$2 per dag og ulikheten er høy (gini koeffisienten er 0,62). Selv om vi mangler fattigdomsdata for de seineste årene, er det ingen indikasjoner på at fattigdommen er avtagende. Majoriteten av den angolanske befolkning mangler fortsatt et helse- og utdanningstilbud.

Sett i lys av en langvarig borgerkrig i landet er det ikke vanskelig å forstå at Angola scorer lavt på mange helseindikatorer. Forventet levealder er fortsatt bare 41 år og det er langt lavere enn gjennomsnittet i andre lavere middelinntektsland (71 år). Småbarnsdødeligheten er ekstremt høy og blant de høyeste i verden (151 per 1000 levende fødte barn). Dette er om lag syv ganger så høyt som i Kina. Dødelighetsrater for barn under fem år og for eldre er også svært høye. Langvarig krig kan forklare høye dødelighetsrater men når krigen er slutt skulle en forvente at det er mulig å iverksette tiltak som reduserer disse. Det er derfor langt mer bekymringsfullt at disse ratene ikke har gått ned til tross for at krigen har vært slutt i seks år.

⁷ Ny- patrimonialisme kjennetegnes av et presidentstyre, klientskap og lite skille mellom offentlig og privat.

Dette henger delvis sammen med myndighetenes manglende prioritering av sosiale utgifter i sine offentlige budsjetter. I 2004 utgjorde eksempelvis offentlige helseutgifter bare 1,5 % (sammenlignet med 2,6% i SSA) av nasjonalproduktet og dette representerer en halvering i forhold til 2001 hvor den utgjorde 3% av nasjonalproduktet (WDI 2007). Selv om det har vært en sterk absolutt økning i utgiftene til sosiale formål etter dette, har denne utgiftsøkningen vært langt lavere enn den prosentvise økningen i de samlede offentlige utgifter. Til tross for at Angola er mer enn dobbelt så rikt (målt i nasjonalinntekt per innbygger) som gjennomsnittet av landene i det sørlige Afrika (SSA), bruker myndighetene altså en betydelig mindre del på helse og utdanning.

Med sine store oljerikdommer og tilgang på lånekapital fra bl.a. Kina (Kina er en stadig viktigere aktør i Angola som i andre afrikanske land), spiller bistand i Angola en beskjeden rolle. IMF har ingen innflytelse i Angola mens Verdensbanken spiller en begrenset rolle. Norge har utfaset sin tradisjonelle bistand til Angola og erstattet dette med et norsk samarbeid konsentrert om områdene energi, utdanning og godt styresett. OfU og norske frivillige organisasjoner som Norsk Folkehjelp er sentrale i dette samarbeidet.

Høy økonomisk vekst og stor oljeproduksjon gjør Angola til et attraktivt land å investere i.⁸ Statoil alene investerte 4,3 milliarder NOK i Angola i 2006. Norske bedrifter har et stadig økende engasjement innen oljesektoren i landet. For StatoilHydro er Angola det viktigste enkeltland når det gjelder verdien av andeler i felt. Statoil alene hadde 10 milliarder NOK i inntekt fra Angola i 2006 og betalte om lag 3 milliarder NOK i skatt til den angolanske staten. Men også andre norske selskaper er aktive og fremgangsrike i Angola ikke minst når det gjelder dypvannsteknologi. Både Aker Solutions (Aker Kværner), FMC Technologies (Kongsberg), Acergy (Stolt Offshore) og Subsea 7 har store interesser og høye markedsandeler. I tillegg er også Det Norske Veritas, Geo Service, PGS, Farstad Shipping og DOF Norge Cutting tilstede med betydelige investeringer. Mange andre norske selskaper er involvert i underleveranser. INTSOK har eget kontor i Luanda.⁹

Til tross for omfattende utenlandske investeringer i Angola og en rekke ulike CSR aktiviteter i landet, finnes det påfallende lite forskning som kartlegger og analyserer dette. To unntak er Wiig og Ramalho (2005) og Amundsen og Wiig (2008). Den førstnevnte studien viser at selskapene primært gjennomfører CSR tiltak som er økonomisk lønnsomme for den enkelte bedrift, for eksempel opplæring av lokal arbeidskraft og bruk av lokale innsatsleveranser. Begge handlingene forventes av angolanske myndigheter og kan påvirke i hvilken grad en vinner kontrakter. Styresettproblematikk var lite prioritert. Forsøk på offentlig innblanding for eksempel ved krav om åpenhet omkring finansielle transaksjoner ble ikke prioritert fordi dette kunne føre til at selskapene ble kastet ut av Angola.¹⁰ Det var ellers oppsiktsvekkende at to av tre oljeselskaper/ leverandørselskaper mente at de ikke hadde noe mer ansvar i et land som Angola med utstrakt fattigdom og dårlige institusjoner enn hva de har i andre land. Den andre studien viser at en rekke sosiale tiltak ikke er transparente, at det tas lite hensyn til brukernes behov og at de gis svært liten deltakelse og innflytelse (mottakeransvar), samt at prosjektene er dårlig koordinert med både myndigheter og andre givere.

---

⁸ Etter Nigeria og Sør Afrika er Angola det land i det sørlige Afrika som mottar mest utenlandske investeringer. FDI utgjorde omlag 11 milliarder USD i 2006 (Unctad, 2007).

⁹ INTSOK er en stiftelse som ble etablert av myndighet og industri i 1997. INTSOKs mål er å styrke det langsiktige grunnlaget for verdiskaping og sysselsetting i norsk petroleumsindustri gjennom fokusert internasjonal virksomhet.

¹⁰ For en redegjørelse for de problemene BP møtte i Angola i forbindelse med offentliggjøring av signaturbonuser, vises til Shaxson (2007).

4.1 Oversikt over intervjuede bedrifter

Vi intervjuet tre norske bedrifter i Angola som hadde CSR aktiviteter i landet.¹¹ Av disse fikk vi gjennomført to av intervjuene med lokalt CSR ansvarlig. Alle bedriftene er relatert til oljeindustrien. Tabell 3 under oppsummerer bedriftene vi intervjuet, deres industri-tilhørighet, størrelse i Angola, og varighet på aktiviteter i Angola.

Tabell 3. Oversikt over intervjuede bedrifter, Angola

Bedrift	Industri	Størrelse i Angola		Oppstart av virksomhet i Angola
		Investeringer (mill NOK)	Ansatte	
Aker Solutions Angola	Leverandørindustri (undervannsutstyr)	500-2500 ^[1]	185	Operative siden 2003 ^[2]
FMC Technology	Leverandørindustri (undervannsutstyr)	60	300	1999
StatoilHydro	Oljeselskap	4200 ^[3]	44	1992 ^[4]

^[1] [Våre anslag for investeringer i 2007](#)

^[2] [Kvaerner etablerte kontor i Luanda allerede i 1998](#)

^[3] [Dette omfatter Statoils investeringer i Angola i 2006. Vi har ikke fått oppgitt Hydro's investeringer](#)

^[4] [Den første operative kontrakt ble inngått i 1992, men lokalkontoret ble ikke opprettet før 1998.](#)

StatoilHydro har store eierinteresser i viktige oljefelt i Angola.¹² Angola er den klart største produserende eierandel utenfor Norge. StatoilHydros egenproduksjon fra blokk 15 og 17 utgjør i øyeblikket 195.000 fat oljeekvivalenter per dag, noe som representerer 1/10 av den samlede daglige produksjonen i Angola.¹³

Norske selskaper har en høy markedsandel for leveranser av undervannsutstyr i Angola. Både Aker Solutions og FMC leverer undervannsutstyr til en rekke felt. FMC Kongsberg Subsea AS inngår i FMC Technologies Inc. og har ca. 2200 ansatte hvorav ca. 1500 i Norge. FMC var involvert i den første store dypvannsutbygging i Angola (Girassol) og har vært involvert i mange andre store utbygginger på den oljerike blokk 17 hvor Total er operatør og hvor Statoil og Hydro har store eierinteresser. FMC har nylig fått en ny stor kontrakt i Angola på 5,3 milliarder kroner for levering av undervannsprosesserings- og produksjonssystemer til Totals Pazflor-prosjekt.¹⁴ Deler av kontrakten er fordelt til norske underleverandører. Grenland Group har eksempelvis fått en ordre på 160 millioner NOK.

Etter lengre tids satsning i Angola lyktes Kvaerner – nå Aker Solutions å bli operative i 2003. Siden da har selskapet de siste årene utført en rekke store kontrakter av undervannsutstyr fortrinnsvis til blokkene 15 og 17, herunder Kizomba C og Dalia utbyggingene.¹⁵

¹¹ Vi var også i kontakt med Farstad Shipping, men siden de ikke hadde egne CSR aktiviteter i landet har vi ikke tatt disse med i undersøkelsen.

¹² StatoilHydro har i dag en portefølje i Angola som omfatter en andel på 20 prosent i blokk 4, 13,33 prosent i blokk 15, 31,5 prosent i blokk 15/06, 23,33 prosent i blokk 17 og 50 prosent i blokk 34.

¹³ <http://www.statoilhydro.com/no/aboutstatoilhydro/worldwide/angola/pages/default.aspx>

¹⁴ <http://www.offshore.no/nyheter/sak.aspx?id=19931>

¹⁵ Kontaktene som er utført har samlet sett vært på mer enn 500 millioner USD. I Gimboa i blokk 4/05 har selskapet vunnet en kontrakt på om lag 70 mill. USD.

4.2 Bedriftenes CSR aktiviteter og prioriteringer i Angola

4.2.1 StatoilHydro

StatoilHydro vil i 2008 bruke 15 millioner NOK på CSR tiltak i Angola. Denne støtten omfatter mer enn 20 ulike prosjekter, og støtte til sikker vannforsyning utgjør om lag halvparten av støtten. Helse og utdanningsprosjekter utgjør andre viktige utgiftsposter. Vannprosjekter implementeres av myndighetene, multilaterale organisasjoner som Unicef og gjennom frivillige organisasjoner, herunder Kirkens Nødhjelp og U-landshjelp fra Folk til Folk (UFF). Det er om lag 20000 landsbybeboere som nyter godt av de ulike prosjektene til vannforsyning. Noe av bakgrunnen for engasjementet innenfor vannforsyning er selskapets teknologisk kompetanse innen boreteknologi og agronomi.¹⁶ I tillegg til egne midler (etter skatt midler) finansierer selskapet sin (ikke uvesentlige) andel av støtten til sosiale prosjekter over de enkelte lisensavtaler. Denne støtten er fradragsberettiget og regnes som såkalt 'cost oil' og den kanaliseres via det statlige oljeselskapet Sonangol. Det finnes ingen offentlig informasjon om størrelsen på støtten og formålet for denne.¹⁷ Selskapet betaler også signaturbonuser knyttet til sosiale formål. I 2006 betalte eksempelvis Statoil 1,2 millioner USD til sosiale prosjekt i forbindelse med tildeling av blokk 15/06.

4.2.2 Aker Solutions

Aker trekker fram to viktige CSR prosjekter. Om lag 30 personer har gjennomgått et opplæringsprogram i regi av Aker. For å sikre rekruttering av kvalifisert og lokal arbeidskraft, finansierer Aker egne opplæringsprogram av ingeniører og teknisk fagpersonell. Gjennom opplæring har Aker blitt i stand til å produsere en større andel av produksjonen av enkelte produkter (såkalte manifold og 'juletrær') lokalt i Angola. De har også blitt i stand til å gjennomføre enkle designoppgaver lokalt. Aker har i tillegg gitt Yme en borerigg for drikkevann.¹⁸

4.2.3 FMC Technology

Også FMC oppgir trening av lokale angolanere som et viktig CSR tiltak. FMC gir videre støtte til et helseprosjekt. FMC bruker om lag 100000 USD på CSR tiltak årlig.

4.2.4 Prioriteringer og motivasjon for CSR

Tabell 4 oppsummerer hvilke dimensjoner av CSR bedriftene i Angola prioriterer (rangert fra 1 til 3 i viktighet, dimensjoner som ikke er nevnt av noen bedrift er utelatt av tabellen, sml appendiks 1). Opplæring av lokal arbeidskraft og etablering av en lokal leverandørindustri sees gjennomgående på som viktige CSR prioriteringer blant de forespurte bedriftene.

---

¹⁶ Hydro hadde egen avdeling for jordbruk som det ble dratt veksler på i forbindelse med de første vannprosjektene som ble iverksatt i Kingela.

¹⁷ Dette gjelder for alle oljeselskaper som er involvert i Angola. Amundsen og Wiig (2008) har forsøkt å gi en oversikt over omfanget av sosiale utbetalinger i Angola.

¹⁸ Yme er en norsk humanitær organisasjon (se http://www.yme.no/files/index.php?site=nor&page=nor_omyme).

Tabell 4. Bedriftenes CSR prioriteringer i Angola

	StatoilHydro	Aker Solutions	FMC Technology
Anti-corruption	3		
Transfer of technology	1	3	
Local content	2	1	1
Health			2
Local community development			3
Education		2	

Tabell 5 angir hva bedriftene sier motiverer deres CSR-aktiviteter i landet (rangert fra 1 til 3 i viktighet).

Tabell 5. Bedriftenes uttalte motivasjon for CSR aktiviteter

	StatoilHydro	Aker Solutions	FMC Technology
CSR is profitable			
CSR reduces company risk	1		
Comply with laws		3	1
Comply with international standards	2		
Comply with the company code of conduct		2	
Fulfil headquarter expectations			2
Fulfil expectations of the Norwegian govt.			
Improve conditions in the host country	3	1	3

Alle de forespurte bedriftene hevder de utfører CSR aktiviteter for å forbedre forholdene i mottakerlandet. Det er bemerkelsesverdig at ingen av bedriftene nevner profittsyn som en av de tre viktigste motivasjonene til CSR. Ut i fra hva selskapene sier motiverer deres atferd, er dette et uttrykk for at selskapene er velmenende i deres CSR aktiviteter. Dette er ikke i samsvar med resultatene i Wiig og Ramalho (2005) og Frynas (2005).

Det å oppfylle lovpålagte forpliktelser regnes som CSR blant leverandørselskapene. Samtidig er det ingen av selskapene som nevner at kravene fra norske myndigheter påvirker motivasjonen for å drive CSR. Dette gir en indikasjon på at klare retningslinjer er fraværende eller ikke følges, noe som er overraskende særlig tatt i betraktning av at den norske staten har store eierinteresser i StatoilHydro.

Selv om ingen av selskapene eksplisitt nevner profittsyn, er alle selskapene opptatt av vinn- vinn situasjoner. Statoil ønsker eksempelvis å innrette sin CSR politikk på en slik måte at selskapets risiko reduseres. Det foretas en omfattende kartlegging av risiko i de landene de har interesser i og deres betydning for selskapet. På dette grunnlag skal CSR aktiviteter primært innrettes for å redusere risiko – ikke ut fra veldedighet eller mottakerbehov. Korrupsjon og manglende lokal kompetanse utgjør to viktige risikoer i Angola og kan forklare StatoilHydros prioritering av disse dimensjonene i tabell 5. Leverandørselskapene på sin side er opptatt av at de skal forbedre forholdene i vertslandet og gjør dette primært gjennom opplæring av lokal arbeidskraft og

utbygging av en lokal leverandørindustri. Samtidig er selskapene helt avhengig av kvalifisert arbeidskraft for å gjennomføre sine prosjekter, så opplæring er nødvendig for å drive egen virksomhet. Det å utnytte lokale innsatsfaktorer representerer i tillegg en konkurransefordel som kan brukes i kampen om nye attraktive kontrakter.

Det er imidlertid ikke nødvendigvis samsvar mellom uttalt motivasjon for CSR aktiviteter, prioriterte innsatsområder og hva selskapene faktisk gjør i sitt CSR arbeid i form av konkrete prosjekter. Eksempelvis er størsteparten av CSR aktivitetene til StatoilHydro relatert til vannprosjekter uten at vi kan se noen klar direkte sammenheng mellom disse prosjekter og risikoreduksjon. Bare 15% av CSR budsjettet benyttes til støtte til prosjekter som fokuserer på styresettproblematikk til tross for at dette er en av de viktigste risiko ved å operere i Angola.

4.3 Utvikling og bedriftenes CSR aktiviteter i Angola

4.3.1 Utviklingseffekt og evaluering

StatoilHydro ser på utvikling som en prosess som bedrer helse, utdannings- og arbeidsmuligheter i et land. Gjennom sin støtte til en lokal leverandørindustri, utdanningstøtte og sikker vannforsyning hevder selskapet at de bidrar til en bærekraftig utvikling i Angola. Alle bedriftene legger vekt på at de bidrar til økt sysselsetting, høyning av kvaliteten på arbeidskraften og et bedre helsetilbud (vannprosjektene bidrar til mindre sykdom). Videre er de inneforstått med at den direkte effekten av deres primærvirksomhet har større effekt på utvikling i Angola enn deres CSR aktiviteter. Samtidig er de nøkterne ved å innrømme at deres aktiviteter ikke kan erstatte hva myndighetene selv gjør og at CSR aktiviteten 'utgjør en dråpe i havet' i forhold til reelle utviklingsbehov.

Ingen av bedriftene har gjort grundige evalueringer av sin CSR aktivitet. Dette skyldes delvis at en ikke har gode systemer for hvordan slike evalueringer skal gjennomføres, men det skyldes også at en har delegert dette oppfølgingsansvaret til de institusjonene som implementerer aktiviteten. StatoilHydro viser i den forbindelse til at det arbeides med å lage gode evalueringsmetoder av sosiale investeringer innenfor bransjeorganisasjonen IPIECA.¹⁹ Det er imidlertid uklart hvor langt dette arbeidet har kommet og hvordan de evaluerer eksisterende prosjekter i påvente av en slik metode. Aker baserer seg på rapporter fra YME, mens FMC er eksplisitte på at de ikke foretar noen slik evaluering. Den omfattende CSR aktiviteten som kanaliseres gjennom Sonangol systemet er ikke offentlig tilgjengelig og det er ikke noe grunnlag for å tro at det foretas noen evaluering av disse tiltakene. Dette er et generelt problem i Angola. Mens inntektsstrømmer over tid har blitt mer oversiktlige i Angola, har ikke det samme skjedd for utgiftsstrømmer, herunder bruk av penger mottatt fra oljeselskapene til sosiale formål. Disse utgiftsstrømmene er fortsatt lite transparente og det foretas ikke tilstrekkelig etterprøving og kontroll av utgiftsstrømmene (Isaksen, Amundsen og Wiig 2007; Amundsen og Wiig 2008).

4.3.2 Behovsvurdering og konsultasjon av målgruppen

Det er ingen av selskapene som utfører noen omfattende behovsvurdering av potensielle mottakere. I valget mellom innsatsområder søker StatoilHydro i sine egne (etter skatt) prosjekter primært å basere seg på sin risikoanalyse av sitt engasjement i Angola. For de andre selskapene er behovsvurderingen gjennomført av organisasjonen en samarbeider med. I Akers tilfelle er det den norske frivillige organisasjonen YME som har foretatt behovsvurderingen mens det for FMCs vedkommende er forespørsler fra Sonangol og andre angolanske myndigheter.

¹⁹ The International Petroleum Industry Environmental Conservation Association (IPIECA).

Sonangol er en viktig aktør i Angola og er i mange tilfeller den viktigste premissleverandør for hvilke behov som søkes dekket gjennom selskapenes CSR aktivitet. Sonangol foreslår prosjekter og så kan selskapene velge mellom ulike prosjekter. I noen tilfeller kan også selskapene foreslå egne sosiale prosjekter, men alle slike prosjekter må godkjennes av Sonangol.

Det er helt klart en mangel på kvalifiserte ingeniører og annet teknisk fagpersonell i Angola, og bedriftene legger vekt på at deres opplæringsaktiviteter bidrar til å utvikle et slikt fagpersonale. På en måte kan en si at selskapene er med på å finansiere et kollektivt behov. Dette er imidlertid ikke helt rett fordi selskapene samtidig individualiserer det kollektive behovet gjennom ansettelsesforhold i de enkelte selskaper. Slik sett er det kanskje i større grad selskapenes egne behov enn landets behov som dekkes.

Det er manglende forståelse for at selskapene driver en virksomhet som kan føre til en svekkelse av landets institusjoner og bidra til ressursforbannelse. Det er ingen forståelse for at CSR støtten som gis, gis innenfor en kontekst hvor det er sterke politiske motsetninger og at den kan favorisere de rådene makthavere. Særlig for oljeselskapene som finansierer sosiale prosjekter over sine lisensavtaler (etter skatt prosjekter), representerer dette en stor utfordring, fordi denne støtten ikke er transparent.

4.3.3 Sammenheng med andre aktørers utviklingsarbeid

Det er ingen av selskapene som foretar noen koordinering av sine CSR aktiviteter i samsvar med myndighetenes utviklingsplaner eller med hverandre. Alle selskapene er imidlertid jevnlig i dialog med myndighetene – og oljeselskapene har en mer regelmessig kontakt enn de andre selskapene.

Satsningen på opplæring av lokal arbeidskraft og oppbygging av en lokal leverandørindustri har foreløpig vært gjort fordi dette reises som krav fra angolanske myndigheter og for å dekke egne behov for kvalifisert arbeidskraft. Tiltakene har så langt ikke blitt integrert i en større lokal industrisatsning. Selskapene samarbeider ikke om å bidra til en oppbygging av en leverandørindustri. Selskapene samarbeider heller ikke mhp å få fokus omkring styresett problematikk. Oljeselskapene samarbeider imidlertid om å redusere utslipp av gass.

StatoilHydro har jevnlig konsultasjoner med den norske ambassaden og med Olje for Utvikling programmet. Intsok har tatt initiativ om et samarbeid mellom norske aktører til en teknisk fagskole.

5. Norske bedrifiers CSR aktiviteter i Kina

Den økonomiske veksten i Kina siden innføringen av markedsreformer på slutten av 70-tallet har vært svært høy. Gjennomsnittlig vekstrate de siste 20 årene har vært nesten 10% (Zhang og Wen, forthcoming). Dette har også medført en stor nedgang i fattigdom i Kina, Ravaillon og Chen (2007) estimerer at fattigdomsraten falt fra 53% til 8% i periode 1981-2001.²⁰ Det har imidlertid vært en markert økning i ulikhet i landet i samme periode, både i befolkningen generelt og mellom regioner, spesielt mellom kystregionen som tidligst ble åpnet for utenlandske investorer, og den mindre utviklede innenlandsregionen (Lu og Lo, 2007). Den høye ulikheten vil trolig gjøre det vanskeligere å oppnå en videre reduksjon av fattigdom i Kina (Ravaillon og Chen, 2007). I tillegg har den voldsomme økonomiske ekspansjonen etter hvert lagt ganske stort press på naturressurser og miljø (Zhang og Wen, forthcoming). Til forskjell fra mange andre land, har den økonomiske liberaliseringen ikke blitt kombinert med demokratisering (Hasan et al, forthcoming). Kina har i dag et autoritært styresett, med mange og omfattende brudd på menneskerettighetene, som forfølgelse av kritikere og minoriteter, sensur, tortur, mangel på rettfærdig rettergang, og manglende rettigheter for arbeidere.²¹ Det finnes derfor nok av etiske utfordringer for bedrifter som etablerer seg i Kina.

Etter at det ble åpnet opp for utenlandske investeringer i Kina, har multinasjonale selskaper strømmet til landet. En rapport henviser til statistikk som viser at det i 2002 var nesten 400.000 utenlandsk eide bedrifter i landet (ORSE, 2006). Dette har også ført til en mengde CSR-aktiviteter i landet. Det finnes imidlertid påfallende lite forskning som kartlegger og analyserer dette. Noen utredninger peker på begrensninger som ligger på CSR aktiviteter i Kina, som forskjeller i forståelse av CSR begrepet lokalt, politiske begrensninger i forhold til hvilke temaer som kan forfølges, begrensninger knyttet til lovverk og institusjoner, og til restriksjoner på eksistensen og arbeidet til det sivile samfunn (ORSE, 2006). En noe overfladisk gjennomgang av CSR-aktivitetene til de 30 største utenlandske selskapene i Kina, viser at utvikling av lokalsamfunn og miljø er sentrale dimensjoner (ZHB/GTZ, 2006).

Som det fremgår av tabell 1, har det norske næringslivs nærvær i Kina økt over det siste tiåret. Anslagene på antall norske bedrifter som har virksomhet i landet varierer noe, Innovasjon Norge oppgir at det er omtrent 120 på sine hjemmesider,²² andre har anslått det til omtrent 200.²³ Dette inkluderer både mindre og større bedrifter med varierende grad av tilstedeværelse, fra produksjonsanlegg med flere hundre ansatte til mindre salgs- eller representasjonskontorer.

5.1 Oversikt over intervjuede bedrifter

Vi kontaktet i alt 15 norske bedrifter med aktivitet i Kina. Av disse fikk vi gjennomført intervjuer med ledere lokalt med ansvar for CSR i fire bedrifter, pluss den norske kommunikasjonssjefen i én bedrift.²⁴ Tabell 6 under oppsummerer bedriftene vi intervjuet, deres industri-tilhørighet, størrelse i Kina, og varighet på aktiviteter i Kina.

²⁰ Forskjellen fra fattigdomsraten i tabell 2 skyldes forskjeller i definisjon av fattigdoms-linjen.

²¹ Se <http://www.amnesty.no/web.nsf/a33a0ce72f6a821bc1256cc40046fd56/a7b5ff97e35a3c6bc1257310005ae159?OpenDocument>

²² <http://www.innovasjon Norge.no/Internasjonale-markeder/Kontorer-i-utlandet/Kina/In-English/In-Norwegian/>

²³ <http://www.dagsavisen.no/meninger/article254480.ece>

²⁴ Grunnet omskifting av personale i Jotuns Kina-avdeling, viste det seg vanskelig å få identifisert en person lokalt med den nødvendige informasjonen.

Tabell 6. Oversikt over intervjuede bedrifter, Kina

Bedrift	Industri	Størrelse i Kina		Oppstart av virksomhet i Kina
		Investeringer (mill NOK)	Ansatte	
Scana Industrier	Stålprodukter	220	800	1998
Kongsberg Automotive	Bil-/maskindeler	30+	1200	2004
Mustad	Fiskeutstyr	100	372	2001
Det norske veritas	Risikostyring		750	1888
Jotun	Kjemikalier		880	1982

Scana Industrier driver et stål-støperi i en mindre by i innlandet av Kina (Sichuan-provinsen), som tidligere var offentlig drevet. Kongsberg Automotive driver seks fabrikker ulike steder i landet. Mustad er en relativt liten bedrift som har sitt største produksjonsanlegg for fiskekroker i Wuxi industripark i nærheten av Shanghai. Det Norske Veritas er en stiftelse som etablerte seg første gang i Kina for 120 år siden, og nå har 36 kontorer i landet, med en omsetning på 800 millioner NOK. Jotun har vært etablert i Hong Kong siden 1982, og i Shanghai siden 1994. Bedriften har et hovedkontor i Shanghai, driver to fabrikker utenfor henholdsvis Shanghai og Beijing, en rekke salgskontorer, og omsatte for om lag 1 milliard NOK i Kina i 2007.

5.2 Bedriftenes CSR aktiviteter og prioriteringer i Kina

5.2.1 Scana industrier

Scana la i hovedsak vekt på to CSR-aktiviteter under intervjuet. Det ene var selskapets aktiviteter i forhold til miljø. I en tidlig fase av prosjektet var International Finance Corporation (IFC) inne på finansieringssiden, noe som medførte vekt på at Verdensbankens miljøstandarder ble fulgt, og at det ble utarbeidet årlige miljørapporter. Det er siden etableringen lagt mye arbeid ned i å legge om fra opprinnelig bruk av kullkraft som energikilde, til naturgass og elektrisitet. Scana peker på at dette også var nødvendig for å få verket til å være lønnsomt, ettersom kullkraft ikke gir den nødvendige presisjon i arbeidet. Den andre aktiviteten nevnt av Scana, er et fellesprosjekt med den tyske bistandsinstitusjonen Deutsche Investitions- und Entwicklungsgesellschaft (DEG). Prosjektet gikk ut på å forbedre utdanningen for maskinoperatører ved en lokal yrkesskole, ved blant annet å skaffe til veie automatisert utstyr. Prosjektet ble avsluttet for et par år siden, og hadde en total kostnad på 9 millioner RMB, hvorav Scana dekket 7 millioner.²⁵

5.2.2 Kongsberg Automotive

Kongsberg Automotive (KA) har ikke noen egne CSR aktiviteter i Kina, de henviser til at de følger sine etiske retningslinjer (code of conduct) alle steder de har aktiviteter. Bedriftens retningslinjer legger særlig vekt på å følge lover/regler, miljø og arbeidsmiljø, og er utviklet blant annet på bakgrunn av Global Compacts prinsipper.²⁶ Samme mal følges for fabrikker i Kina som for andre steder, og det foretas heller ikke noen tilpasning til lokale forhold gjennom vekt på spesielle sider av retningslinjene. Det som eventuelt gir forskjeller er lokale myndigheters krav/forskjeller i lover. KAs representant nevner imidlertid også at de ser korrupsjon som et stort problem i Kina, og dermed har lagt spesielt stor vekt på å ikke bli involvert i dette.

²⁵ Scana har også andre tiltak knyttet til forbedringer av lokalsamfunnet. I etterkant har vi også fått opplyst at Scana for noen år tilbake hadde et prosjekt for trening av lokalt ansatte som ble delfinansiert av Norad. Ettersom disse aktivitetene ikke ble omtalt videre i intervjuet, diskuterer vi dem ikke her.

²⁶ <http://www.kongsbergautomotive.com/en/AboutUs/Social-responsibility/Health-Safety-and-Environment-Policy/>

5.2.3 Mustad

Mustad legger i sin virksomhet i Kina spesielt vekt på å følge myndighetenes krav og retningslinjer i forhold til miljø og arbeidstakere. På miljøsidan følger man samme retningslinjer som i Norge, som blant annet innebærer at man har renseanlegg for avløpsvann fra kjemiske prosesser. Krav til arbeidsstandarder kommer fra flere nivåer, fra industriparken og fra provinsmyndigheter, og dreier seg om forhold som arbeidstid, overtid og lønn. Utover å følge krav fra myndigheter, nevner Mustads representant også at de sammen med fire andre norske bedrifter har samarbeidet med LO og NHO om å etablere en fagforening ved fabrikken.

5.2.4 Det Norske Veritas

Det Norske Veritas (DNV) har et globalt samarbeid med Røde Kors. I Kina innebærer samarbeidet støtte til utvikling av vann- og sanitær-forhold i to landsbyer i Yanbian distriktet, nær grensen til Nord Korea. DNV har her støttet bygging av vannrør og felles utedøer, samt programmer for opplæring i hygiene, i områder hvor de sanitære forholdene tidligere har vært svært dårlige. DNV bidrar finansielt til prosjektene, og med kompetanse gjennom en frivillig ordning for de ansatte, hvor lønnen dekkes av DNV. Programmet søkes utvidet til flere landsbyer fremover. I tillegg samarbeider bedriften med Røde Kors om opplæring av de ansatte i førstehjelp. Det vurderes å utvide dette tilbudet utover bedriftens ansatte.

5.2.5 Jotun

Jotun legger vekt på at de følger et sett med forretningsprinsipper for all virksomhet, og at en viktig implikasjon av dette i Kina er at man har lagt vekt på gode forhold for selskapets arbeidere. Jotun har også et ad hoc samarbeid med Røde Kors, som i Kina har medført at selskapet har støttet et prosjekt for opplæring i og utstyr for førstehjelp blant gruvearbeidere i Weinan. Prosjektet ble etablert etter forslag fra Røde Kors, og Jotuns bidrag har i første rekke vært å oppgradere opplæringsmateriell. Formålet er dette tiltaket å redusere ulykker og skader blant arbeidere i kullgruver omfattet av tiltaket.

5.2.6 Prioriteringer og motivasjon for CSR

Tabell 7 oppsummerer hvilke dimensjoner av CSR bedriftene i Kina prioriterer (rangert fra 1 til 3 i viktighet, dimensjoner som ikke er nevnt av noen bedrift er utelatt av tabellen, sml appendiks 1).²⁷ Arbeidsforhold, miljø, og anti-korrupsjon fremstår som de kanskje viktigste dimensjonene.

Tabell 7. Bedriftenes CSR prioriteringer i Kina

	Scana	Kongsberg Automotive	Mustad	Jotun
Labour rights & standards	3		1	1
Environment	1	3	2	
Anti-corruption		1		2
Transfer of technology	2			
Tax compliance			3	
Poverty reduction		2		
Education				3

²⁷ P.g.a. intervju-situasjonen fikk vi ikke innhentet rangeringer av prioriteringer og motivasjon fra DNV.

Tabell 8 angir hva bedriftene sier motiverer deres CSR-aktiviteter i landet (rangert fra 1 til 3 i viktighet). Bedriftene tabellen omfatter synes i stor grad å være regel-følgende, med gjennomgående mye vekt på å følge lover, code of conduct, og internasjonale standarder. Flere av bedriftene legger i tillegg vekt på at det er rift om god arbeidskraft i Kina, og at et fokus på arbeidsmiljø er viktig for å rekruttere eller beholde ansatte. På spørsmål om hva som ligger bak deres CSR aktiviteter, svarer DNV at de som stiftelse ikke drives etter profitthensyn, og at aktivitetene bare i begrenset grad brukes til markedsføring. DNVs representant gir uttrykk for at den største gevinsten ved aktivitetene er gleden det skaper blant mottakerne, og nevner ellers at aktivitetene forbedrer forholdet til lokale myndigheter og motiverer bedriftens ansatte.

Tabell 8. Bedriftenes uttalte motivasjon for CSR aktiviteter i Kina

	Scana	Kongsberg Automotive	Mustad	Jotun
CSR is profitable				
CSR reduces company risk	2		2	
Comply with laws	1		1	2
Comply with international standards		2		3
Comply with the company code of conduct	3	1	3	1
Fulfil headquarter expectations				
Fulfil expectations of the Norwegian govt.				
Improve conditions in the host country				

5.3 Utvikling og bedriftenes CSR aktiviteter i Kina

5.3.1 Utviklingseffekt og evaluering

Flere av bedriftene mener deres CSR aktiviteter har en viss utviklingseffekt lokalt. Scana peker på at bedriften deres ligger i den verst forurensede delen av Kina, og at deres omlegging fra kull som energikilde ga en umiddelbar effekt lokalt, og i tillegg har fungert som et forbilde for andre bedrifter og beslutningstakere i området. De mener også at utdanningstiltaket har gitt bedre muligheter for dem det har omfattet, og bidratt til oppgradering av lærekreftene lokalt, mens det er mer usikkert om dette initiativet vil ha varige effekter. DNV mener deres vann- og sanitærprosjekt har gitt mindre sykdom, og dermed forbedret livskvalitet og gitt innbyggerne økt produktivitet og bedre muligheter. For en liten bedrift som Mustad er det vanskelig å peke på noen stor effekt, men de mener tiltakene i hvert fall bidrar til en trygg arbeidsplass for de ansatte. Jotun sier at selv om de er en liten aktør i den store sammenhengen, er deres fokus på arbeidsforhold og utdanning av arbeidere, viktig for arbeidernes velferd og muligheter.

Noen av bedriftene antyder direkte eller indirekte at det å drive business i seg selv kan være viktigere for utvikling, enn bedriftenes CSR tiltak. Kongsberg Automotive sin representant sier blant annet at det er globalisering som driver frem utvikling i Kina, og at CSR tiltak ikke har noen selvstendig effekt i forhold til dette. Flere av de andre bedriftene trekker også inn betydningen av bedriftens aktivitet for sysselsetting med mer lokalt, når man spør om utviklingseffekter.

Ingen av bedriftene gjennomfører grundige evalueringer av sine CSR aktiviteter. Noen av bedriftene har enkle systemer for oppfølging av tiltakene, eller forholder seg til enkelte indikatorer for utvikling lokalt. Scana så behov for en objektiv måling av miljø-kvalitet i sitt område og tok derfor initiativ overfor lokale miljø-myndigheter, som nå utarbeider målinger av støv og vannkvalitet i området. DNV gjennomfører en "after action review" av sine prosjekter, hvor man blant annet

intervjuer mottakerne om deres oppfatninger, med tanke på å forbedre fremtidige tiltak. DNVs representant gir også uttrykk for at han ikke ser verdien av vitenskapelige undersøkelser på dette, siden man ganske klart kan observere effektene. For Jotuns kullgruve-prosjekt har selskapet besøkt prosjektet for å sjekke utstyr og snakke med ledelse og ansatte, og Røde Kors har utarbeidet en rapport om output fra prosjektet (hvor mange som har gjennomgått opplæring etc), men det er ikke foretatt noen evaluering av effekter av prosjektet (for eksempel på skader).

5.3.2 Behovsvurdering og konsultasjon av målgruppen

Bedriftenes selvstendige CSR tiltak synes ikke å være basert på en behovsvurdering, mens bedrifter som samarbeider med eller jobber gjennom en annen utviklingsaktør overlater dette til dem, uten å være sikker på om eller hvordan en slik behovsvurdering eventuelt er foretatt. Scana viser til at miljøtiltakene var en forutsetning for lønnsom drift, og at finansørene krevde dette, mens utdanningstiltaket reflekterer mer tilfeldig kontakt med DEG, som hadde dette prosjektet godkjent i sitt system. DNV overlater denne type vurderinger til Røde Kors, men vet ikke i detalj om det foretas en behovsvurdering, og gir uttrykk for at det er viktigst for dem at tiltakene er bærekraftige og gir ringvirkninger. Jotun viser også til at samarbeidspartneren Røde Kors har god oversikt lokalt, og kullgruve-prosjektet ble etablert etter forslag fra Røde Kors. Flere av bedriftene uttrykker at det er stor rift om kvalifisert arbeidskraft i Kina, og at tiltak i forhold til arbeidsmiljø etc ofte er mer begrunnet i bedriftens behov for arbeidskraft.

Bedriftene ser ut til å ha etablert prosedyrer for feedback fra målgruppen for tiltakene, men disse er av varierende omfang, systematikk og innretning. Mustad har jevnlige møter med den etablerte fagforeningen, og Kongsberg Automotive har i fravær av fagforening fått etablert et råd valgt av arbeiderne som møter ledelsen etter behov, begge steder har dette medført enkle endringer i arbeidsmiljø. Som nevnt gjennomfører DNV en "after action review" hvor målgruppen konsulteres mot slutten av tiltaket. En av bedriftene gir uttrykk for at konsultasjon kan være en utfordring i et autokratisk samfunn som Kina, hvor de på toppen definerer hva andre har behov for, og hvor man ofte ser til sjefen for å finne rett svar.

Det er en viss grad av bevissthet om hvordan politiske og sosiale forhold påvirker effekten av CSR tiltak, uten at man dermed utelukker at tiltakene kan gi grobunn for favorisering eller styrking av eksisterende ubalanser. Mustad peker på at fagforeningen har en skjevhet i forhold til overrepresentasjon fra funksjonær- og ledelsesnivåene. Verken Mustad eller KA mener imidlertid at partimedlemskap er avgjørende for valg av ansattes representanter. DNV forfølger ikke utvelgelsen av hvem som nyter godt av deres tiltak, men stoler på Røde Kors i denne sammenheng.

Det er et påfallende fravær av aktiviteter knyttet til menneskerettigheter blant bedriftene, gitt at dette er en sentral problemstilling i forhold til Kina. Politikk og religion ses på som vanskelige temaer å ta opp, og en bedriftsleder uttrykker at "forsøk på noe sånt ville ført til hektisk diplomati". Andre informanter gir uttrykk for en oppfatning om at menneskerettighetssituasjonen i Kina går i riktig retning, selv om samfunnet fortsatt må anses som totalitært. En ga uttrykk for en oppfatning om at demokratisering vil følge av bedre økonomiske forhold. To av informantene pekte på at det er norske politikeres oppgave å ta opp denne type spørsmål. En av informantene stilte seg uforstående til problemstillingen, og stilte spørsmål ved om norske bedrifter skal fortelle kineserne hvordan de skal styre landet sitt.

5.3.3 Sammenheng med andre aktørers utviklingsarbeid

Ingen av bedriftene gir uttrykk for å se sine CSR aktiviteter i sammenheng med de nasjonale myndighetenes utviklingsplaner og -aktiviteter. Noen av bedriftene forholder seg imidlertid en del til myndigheter på lokal- eller provinsnivå. Det har vært mye kontakt og samarbeid med lokale

myndigheter i Scanas CSR aktiviteter, og elektrifiseringen har vært sett i sammenheng med problemer knyttet til el-forsyning på provinsnivå. Mustad viser til at mye av aktivitetene knyttet til miljø og arbeidsmiljø følger av krav fra myndighetene, spesielt på provinsnivå.

6. Norske bedrifters CSR aktiviteter i Nepal

Veksten i Nepal over den siste tiårs-perioden har vært i størrelsesorden 3-4% i gjennomsnitt, langt mindre enn i mange andre utviklingsland (IMF, 2003, 2007). På tross av at fattigdomsraten ble redusert i perioden 1995/1996 til 2003/2004, er den fortsatt svært høy, på om lag 31% (IMF, 2007).²⁸ Fattigdommen er også svært ulikt fordelt mellom regioner, urbane og rurale områder, etniske grupper og kaster, og kjønn. Når det gjelder målene nedfelt i Millennium Development Goals, har Nepal hatt fremgang på visse områder, men det er likevel usannsynlig at landet vil nå viktige mål innen utdanning og helse innen 2015 (IMF, 2007; World Bank, 2007a). Landet gjennomgikk i perioden 1996-2006 en konflikt mellom regjeringsstyrker og en Maoist-gerilja, en konflikt som av noen relateres til ulikhet og fattigdom (Murshed og Gates, 2005; Do og Iyer, 2007). En fredsavtale ble inngått i 2006, og landet skal velge en grunnlovsgivende forsamling i april 2008.

Myndighetenes prioriteringer i utviklingsarbeidet, som uttrykt i regjeringens tiende plan som er identisk med landets Poverty reduction strategy paper (PRSP), har fire hovedpillarer: i) å skape bredt basert, høy og bærekraftig vekst, ii) sosial utvikling med vekt på utdanning og helse, iii) programmer rettet mot sosial inkludering, og iv) forbedret styresett (IMF, 2003). Nepal er ett av Norges hovedsamarbeidsland for bistand, og landet mottok 240 millioner NOK i 2007. Prioriterte områder for norsk bistand er utdanning, styresett, menneskerettigheter, og energisektoren (med fokus på vannkraft og elektrifisering).²⁹ Nepal har et omfattende behov for elektrisitet, noe bare 40% av befolkningen har tilgang til.

Nepal mottar begrenset med utenlandske direkteinvesteringer, og tallet på multinasjonale selskaper i landet er lavt (Unctad, 2003; 2007). Forskning på CSR i Nepal er følgelig også uhyre begrenset. Litteratursøk avdekket kun en eksplorerende studie av CSR i Nepal, med fokus på håndlaget papir industrien (Biggs og Messerschmidt, 2005). Det foreligger imidlertid en omfattende litteratur omkring barnearbeid i teppeindustrien i Nepal og hvordan Rugmark initiativet kan bidra til å integrere disse barna i utdanningssystemet.³⁰

Utenrikshandelen mellom Nepal og Norge er av beskjedent omfang, og få norske selskaper har aktivitet i landet. Den norske ambassaden peker imidlertid på et stort potensiale for investeringer i kraftsektoren, og innsatsen for å fremme norske investeringer i kraftsektoren har økt gjennom et tettere samarbeid med nepalesiske myndigheter innen vannkraft.

6.1 Oversikt over intervjuede bedrifter

Vi har kun intervjuet en norsk bedrift i Nepal. SN Power ble etablert som er en joint venture mellom Statskraft og Norfund i 2002. Selskapet driver med vannkraftutbygging i såkalt 'emerging economies' med det formål å fremme vekst og bærekraftig utvikling. Selskapet har investert omlag 4 milliarder NOK egenkapital i utviklingsland. I Nepal er de engasjert i to selskaper. Himal Power Limited (HPL) og SN Power Nepal. HPL har bygget et vannkraftverk på 60 MW (Khimti 1) som sto ferdig i 2000. Eiere i HPL var Statskraft (50,4%) og andre norske og nepalske selskaper. Statskrafts aksjer i selskapet ble kjøpt av SN Power i 2006. Produksjonen fra dette kraftverket dekker i dag 10% av elektrisitetsforsyningen i Nepal og er det største utenlandsk drevne kraftverk i Nepal. Kraften blir distribuert direkte inn på nasjonale overføringslinjer. HPL har 50 ansatte. SN Power

²⁸ Forskjellen fra fattigdomsraten i tabell 2 skyldes forskjeller i definisjon av fattigdoms-linjen.

²⁹ <http://www.norway.org.np/Devcoop/norwaynepal/DevCoop.htm>

³⁰ Se for eksempel Charlé (2003).

Nepal har lisenser til utvikling av to nye kraftverk og selskapet har foreløpig 6 ansatte. Eierne i HPL investerte til sammen 140 millioner USD i byggingen av Khimti-kraftverket.

6.2 Bedriftens CSR aktiviteter og prioriteringer i Nepal

HPL bruker om lag 4,8 millioner kroner pr år i CSR tiltak. Det viktigste prosjektet er støtten til lokalsamfunnene i nærområdene til Khimti kraftverket. En gir støtte til lokale skoler og klinikker, men sist men ikke minst har en gitt tilskudd til et ruralt elektrifiseringsprogram. Dette elektrifiseringsprogrammet har en budsjetttramme på 22 millioner kroner hvorav 87% finansieres gjennom norsk bistand. Selskapet har brukt mye ressurser til administrasjon av prosjektet og har nyttet sin kjernekompetanse for å bygge ut en lokal kraftstasjon (Jhankre) og et lokalt nett til rurale brukere i nærheten av Khimti. Mer enn 4000 rurale husstander har på denne måten fått tilgang til elektrisitet. Dette nettet skal heretter driftes av et brukerkooperativ. I det videre arbeidet er UNDP integrert som implementeringspartner. Det arbeides nå med elektrifisering for ytterligere 4000 husstander.

6.2.1 Prioriteringer og motivasjon for CSR

SN Power ser på CSR som en integrert del av hele deres virksomhet, men fattigdoms-reduksjon og lokal utvikling er de CSR dimensjoner som rangeres viktigst. Deretter følger overføring av kunnskap og kompetanse.

Selskapets hovedmotivasjon for å drive med CSR er å forbedre forholdene i Nepal. Deretter rangeres risiko reduksjon og de eksterne forventningene om å være ansvarlige i de landene en opererer i. Gitt at en utviklingsaktør som Norfund er involvert, har dette fokuset på utvikling også langt større troverdighet enn i mange av de andre prosjektene.

6.3 Utvikling og bedriftens CSR aktiviteter i Nepal

6.3.1 Utviklingseffekt og evaluering

Jhankre er sammen med mange andre kraftprosjekter nylig evaluert og kommet relativt bra ut i forhold til andre kraftprosjekt. Hovedkonklusjonen er (Scanteam 2007:28):

“Overall living standard lifted above the level outside the project. Improved sanitation, drinking water, more diversified energy provision and use, and a broad diversification of income possibilities. Overall, poverty reported reduced to a level below the district and the national average.”

Evalueringsrapporten peker samtidig på at en ikke har skikkelige baseline data å basere seg på – et forhold som svekker validiteten til konklusjonen ovenfor. En drøfter heller ikke seleksjonsproblemet – at prosjektet kan være lokalisert i områder som i utgangspunktet hadde et stort økonomisk potensial for fattigdomsreduksjon relativt til områdene man sammenligner med. I så fall behøver ikke fattigdomsreduksjonen skyldes det rurale elektrifiseringsprogrammet, den kan isteden reflektere den generelle økonomiske utviklingen i området. Selv om dette er av de mest grundige evalueringene vi har sett for bedrifters CSR prosjekter, innebærer dette at man likevel kunne gått mer systematisk til verks for å identifisere fattigdomseffekten av prosjektet.

6.3.2 Behovsvurdering og konsultasjon av målgruppen

Vannkraftprosjekter krever omfattende evalueringsstudier ('social and environment assessment') og konsultasjoner med ulike stakeholdere. SN Power har videre gått i partnerskap med UNDP som har lang erfaring med slike prosjekter og godt kjennskap til utviklingsbehovene i Nepal. UNDP har samtidig gode relasjoner til de politiske myndighetene og spiller en viktig rolle i fredsprosessen i Nepal. UNDP har videre gjennomført konsultasjoner med de enkelte brukere og deres behov.

Evalueringsrapporten påpeker ellers at et generelt problem med kraftprosjekter finansiert med norske bistandsmidler er at de ikke i tilstrekkelig grad adresserer fattigdoms- og korrupsjonsproblemer ved implementering av sine prosjekter (Scanteam, 2007:15):

“There is thus clearly a need to improve the implementation of existing anti-corruption measures through opening up and strengthening the monitoring of all processes in the project cycle, but with particular focus on procurement and auditing.”

Siden SN Power er den desidert viktigste mottaker av norsk bistand til kraftsektoren, er det ikke urimelig at en slik kritikk er relevant i forhold til SN Power uten at vi har hatt mulighet til å forfølge dette nærmere i denne sammenheng. Framtiden i våre hender (FIVH 2008) peker videre på at SN Power ikke ivaretar miljømessige hensyn og minoritetsinteresser i andre land (Chile). Prosjektet i Chile er imidlertid enda ikke igangsatt og vil først bli igangsatt etter omfattende studier tidligst om to år, og vi har ikke noen holdepunkter for at denne kritikken også er gjeldende i Nepal.

Ansvarshavende for CSR aktiviteten fremstod som svært bevisst de utviklingsmessige sidene ved prosjektet og gir uttrykk for at til tross for at den politiske situasjonen i Nepal har vært og er fortsatt svært krevende, har HPL og SN Power god kunnskap om og følger den politiske utviklingen nøye. De hevder å ha vært bevisste på å kommunisere med alle parter i konflikten, og sørge for at prosjekter ikke forfordeler enkelte politiske grupper. Selskapet klarte derfor å drive kraftverket uten avbrudd gjennom hele borgerkrigsperioden. Det er imidlertid uklart om denne kontakten har foregått med lederne for de politiske gruppene, og i mindre grad har gitt fokus på marginale gruppers situasjon.

6.3.3 Sammenheng med andre aktørers utviklingsarbeid

Prosjektet samsvarer med myndighetenes prioritering av tilgang på elektrisitet i rurale områder, jfr. Nepals PRSP. Prosjektet er ikke valgt fordi donorene har krevd det – men donorene er på lag. Både Norad/Den norske ambassaden og UNDP deltar aktivitet i prosjektet og det er en god dialog mellom aktørene. SN power har ikke kjennskap til hva andre bedrifter gjør av CSR arbeid i Nepal.

Med visse forbehold fremstår dette prosjektet som et av de mest målrettede og velutformede sett fra et utviklingsmessig perspektiv. Man har sett prosjektet i sammenheng med bredere utviklingsplaner, det er etablert samarbeid med en organisasjon som gjennomfører behovsvurdering og konsultasjon, og man er bevisst viktige politiske sider ved prosjektet. Det finnes imidlertid også her et forbedringspotensiale, blant annet i forhold til evaluering.

7. Norske bedrifters CSR aktiviteter i Brasil

Brasil er verdens 10. største økonomi. Veksten var i 1999-2005 kun på gjennomsnittlige 1,4 % i året, mens den i 2006 har økt til 3%.³¹ Dette er lavere enn det latin-amerikanske gjennomsnittet. Selv om det er et mellominntektsland, er fattigdom et problem (sml. tabell 2). Videre er Brasil helt i verdenstoppen når det gjelder sosial ulikhet, med en Gini-indeks på 0.57. En stor andel av landets fattige befolkning lever i nordøst, hvor fattigdommen er mest utbredt. Til tross for de store regionale forskjellene er fattigdom allikevel et nasjonalt problem og urban fattigdom er et utstrakt problem over hele Brasil.

For å møte de omfattende fattigdomsproblemene lanserte President Lula reformen Fome Zero ("Null Sult") som er en omfattende reform som søker å skape fattigdomsreduksjon i Brasil gjennom å konfrontere de underliggende fattigdomsgenererende strukturene, som blant annet jordspørsmålet, utvikling av nordøst-regionen og generering av arbeidsplasser. Et av storsatsningsområdene i reformen er et inntektstiltak (Bolsa Família), hvor fattige familier får utbetalt et månedlig bidrag for å dekke primærbehov. IMF betegner tiltaket som svært vellykket. Selv om inntektsforskjellene fortsatt er svært høye, har de ifølge IMF i løpet av en tiårsperiode sunket til en historisk bunnnotering. Fattigdommen har også blitt redusert.³²

Brasil er største mottaker av utenlandske direkteinvesteringer i Sør-Amerika (Unctad, 2007). Det finnes et begrenset antall case-studier av CSR-tiltak i Brasil (Young, 2004; Raufflet og Amaral, 2006), og som nevnt i del 2 ser Fig (2007) på aktivitetene til norsk-eide Aracruz Celulose SA. Det er et stort norsk næringsliv i Brasil, og ifølge Innovasjon Norge er rundt 70 norske bedrifter etablert i landet. Bedriftene holder overveiende til i den sørlige delen av landet, og de fleste holder til enten i Rio de Janeiro (over halvparten) eller i São Paulo. Spesielt innen aluminium, olje og gass, tørrfisk og den maritime næringen er norske bedrifter til stede. Kaffe, papir og bank er andre typer næringer som norske selskaper er involvert i.

7.1 Oversikt over intervjuede bedrifter

Vi kontaktet 7 norske bedrifter med virksomhet i Brasil, og fikk gjennomført intervjuer med 4 av disse. Som tabell 9 viser, fanger de intervjuede bedriftene opp noe av spennet av norsk næringsvirksomhet i Brasil.

Tabell 9. Oversikt over intervjuede bedrifter, Brasil

Bedrift	Industri	Størrelse i Kina		Oppstart av virksomhet i Kina
		Investeringer (mill NOK)	Ansatte	
Jotun	Maling	45	30	1998
Hydro	Aluminium	7250	380	1974
StatoilHydro	Olje og gass	3250	37	2001/2005
Friele	Kaffe	35		2003

StatoilHydro har relativt få, administrativt ansatte på dette tidspunkt, siden viktige aktiviteter er under oppstart, og årstallene for oppstart reflekterer henholdsvis Statoil (2001) og Hydro (2005) før sammenslåingen.

³¹ Brazil social indicators in World Bank (2007b), og <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2007/CAR083A.htm>

³² <http://www.imf.org/external/pubs/ft/survey/so/2007/CAR083A.htm>

7.2 Bedriftenes CSR aktiviteter og prioriteringer i Brasil

7.2.1 Jotun

Den viktigste CSR aktiviteten til Jotun er støtte til "Bola Pra Frente" (Ball for framtiden).³³ Dette er et supplement til skolen som tilbys ca. 150 barn og ungdom i alderen 6-17 år i favelaen Guadalupe nord i Rio de Janeiro. Tilfredsstillende skoleoppmøte er kriterium for å kunne delta i programmet, hvor det tilbys ulike aktiviteter; blant annet fotball, karate, håndball og volleyball, engelsk, IKT opplæring og andre kulturelle aktiviteter. Initiativtaker til prosjektet er verdensmester i fotball Jorginho, som selv vokste opp i Guadalupe. Han har fått med seg tidligere verdensmester Bebeto på laget, i tillegg til en rekke sponsorer, deriblant Jotun. En sammensatt team/NGO på mer enn 40 personer med ulik bakgrunn i psykologi, sosial arbeid, fysisk fostring, administrasjon med mer er med på å tilrettelegge prosjektet. Prosjektet er et sosiokulturelt prosjekt som gir barn og unge i risikozonen viktige ferdigheter (IKT kunnskaper, sport og engelsk) som de kan benytte i møte med voksenverden. Prosjektet kan skille med fasiliteter som fotballbane etc. Et viktig formål ved aktivitetene er å holde barna og ungdommen "borte fra gata" i et lokalsamfunn hvor problemer med vold, kriminalitet og narkotika er enormt.

7.2.2 Hydro

Hydro har CSR aktiviteter knyttet til de forskjellige virksomhetene de er involvert i i Brasil. Ved et pressverk i Itu i nærheten av São Paulo, har Hydro et utdannings-tiltak i tilknytning til virksomheten. En dag i løpet av ukedagene og hver lørdag er det PC opplæring av ungdom som bor i nærheten av anlegget (de behøver ikke ha noen tilknytning til Hydro). Ansatte i Hydro er ansvarlige for PC undervisningen. Det er mange favelaer i nærheten og Hydro viser til at CSR prosjektet i så måte rettes mot unge i faresonen.³⁴

Hydro er medeier i aluminaraffineriet Alunorte, og i gruveselskapet Mineracão Rio do Norte (MRN), som begge ligger i delstaten Pará i Amazonasområdet nord i Brasil. Ved Alunorte har Hydro implementert prosjektet "Fotball for utdanning" som tar sikte på å heve utdanningsnivået i lokalbefolkningen og samtidig rekruttere arbeidskraft. Hvert år velges det et lag som skal delta på Norway Cup på bakgrunn av frammøte på skolen og karakterer. I tillegg sponser Hydro en rekke mindre tiltak her, blant annet frukt og grønnsaker til kantinen, og drivhus og vannrør til arbeiderne. Ved MRN er det bygd opp et samfunn omkring gruvevirksomheten, og satt i verk en rekke CSR aktiviteter i forhold til utdanning og helse. Her er skoler og sykehus og et sponset kulturhus i nærmeste by. I tillegg til de ansatte ved gruvevirksomheten blir gitt helse og utdanningstilbud til quilombolas som ønsker det.³⁵ MRN investerer årlig ca. 700 000 i en rekke sosialprogram for innbyggerne langs elven Trombetas. 35 % av lokalbefolkningen får delfinansiert utdanning. Det tilbys også opplæring i tekniske fag og bidras med økonomisk støtte til elever som ønsker å fortsette med universitetsutdanning. Alfabetiseringskurs for voksne tilbys også.³⁶

7.2.3 StatoilHydro

I mars 2008 ble StatoilHydro eneaksjonær i Peregrinofeltet utenfor Rio de Janeiro. Prosjektet "På pilegrimens vei: fra skolen til plattformen" rettes mot utdannings- og arbeidsmulighetene til fattige ungdommer i lokalområdene for selskapets kommende oljeutvinningsaktivitet. Tiltaket er konkret

³³ Jotun støtter ellers et lokalt initiativ som støtter unge fattige gravide jenter med utdanning, og et prosjekt drevet av en tidligere fotballspiller i Lyn hvor unge gutter fra favelaer får fritidstilbud gjennom fotball.

³⁴ Favelaer er slumstrøk som ofte er belastet med kriminalitet og narkotika.

³⁵ Quilombolas er befolkningen som bor i quilombolos, bosettinger grunnlagt av rømte slaver i kolonitiden.

³⁶ For mer informasjon se <http://www.hydro.com/no/Pressesenter/Nyheter/Arkiv/2002/Mai/15887/>

utformet slik at 70 unge velges ut på bakgrunn av skoleresultater og vanskelige økonomiske kår og disse elevene får privatundervisning slik at de er forberedt på en krevende forprøve til universitetsstudier. 100 ungdom får også stipend til en mer yrkesrettet utdanning.

StatoilHydro har sammen med Petrobras lisens på et basseng ved kysten av Salvador i den nordøstlige delstaten Bahía. Her har StatoilHydro involvert seg i prosjektet "School of Waters" startet av Petrobras. Området hvor CSR aktiviteten implementeres er ifølge IBGE³⁷ et av de fattigste i Bahía, og majoriteten av lokalbefolkningen som prosjektet rettes mot, lever i rurale områder. Store deler av befolkningen lever av fiske og østerssanking. Prosjektet skal, ifølge StatoilHydro gagne lokale barn og ungdommer og også 700 andre mennesker indirekte når skolen som er under ombygging står ferdig i løpet av mars 2008. Den lokale NGOen "Instituto Terraguá" driver prosjektet til daglig. I løpet av 2007 har det blitt holdt kurs og forelesninger for lokalsamfunnene i tematikker som hygiene prosedyrer ved håndtering av fisk, teknikker for pakking, frysing og transportering av sjømat og fisketeknikker. Opplæring av ungdom står også sentralt, og det har blitt gitt kurs til 87 tenåringer. Ved siden av disse kursene har et kurs som rettes mot den lokale ungdommen startet på pilotbasis.

7.2.4 Friele

Kaffehuset Friele har lenge handlet kaffe med lokale leverandører, og i 2003 kjøpte Friele seg inn i farmene Irarema og Brejoes i Pocos de Caldas i Minas Gerais. I forbindelse med etableringen opprettet Friele "the Cultural and Educational Centre", som er et fritids og opplæringstilbud til lokalsamfunnet av kaffebønder, men også til lokalsamfunnet i sin helhet. Senteret har fasiliteter som bibliotek, datatilgang og teaterscene som anvendes av ca. 360 elever. I oppstater var et leseprogram hovedaktivitet, men aktivitetstilbudet har etterhvert blitt utvidet og inkluderer nå også workshops om kunst, teater, sportsaktiviteter, astronomi etc. Det leies inn kvalifiserte lærere for de forskjellige temaene, og senteret er til enhver tid bemannet. Senteret et fritids og opplæringstilbud som skal gjøre det mer attraktivt å bo på landet og derved forhindre fraflytting til byene, og bidra gjennom utdanning til utvikling av enkeltindividene og lokalsamfunnet.³⁸

7.2.5 Prioriteringer og motivasjon for CSR

Tabell 10 oppsummerer hvilke dimensjoner av CSR bedriftene i Brasil prioriterer (rangert fra 1 til 3 i viktighet, dimensjoner som ikke er nevnt av noen bedrift er utelatt av tabellen, sml appendiks 1). Som det fremgår er alle bedriftene involvert i utdanningsprosjekter, og lokal utvikling er en sentral dimensjon for de fleste. En sentral nasjonal utfordring som ulikhet, vektlegges kun av en bedrift.

³⁷ Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística

³⁸ Friele legger også vekt på sertifisering av kaffe. 15 % av kaffen som produseres i Brasil, enten på Frieles egne farmer eller av leverandører, er sertifisert av Utz, et sertifiseringsselskap startet av guatemalanske kaffebønder og et nederlandsk kaffeselskap. Sertifisert kaffe gir kaffebøndene bedre arbeids- og lønnsvilkår.

Tabell 10. Bedriftenes CSR prioriteringer i Brasil

	Jotun	Hydro	StatoilHydro	Friele
Labour rights and standards	3			
Anti-corruption	2			
Local community development		3	1	3
Inequality				2
Health		2		
Education	1	1	3	1
Local content			2	

Tabell 11 angir hva bedriftene sier motiverer deres CSR-aktiviteter i landet (rangert fra 1 til 3 i viktighet). Hydro ønsket kun å angi en motivasjon. StatoilHydro anga som sin viktigste motivasjon "to create positive spin offs: improve development and interaction in the places the company operate". Det er påfallende at den høyest rangerte motivasjonen er å forbedre forholdene i landet man opererer i, mens kun en bedrift nevner profitt-hensyn som en motivasjon.

Tabell 11. Bedriftenes uttalte motivasjon for CSR aktiviteter i Brasil

	Jotun	Hydro	StatoilHydro	Friele
CSR is profitable				3
CSR reduces company risk				
Comply with laws				
Comply with international standards				
Comply with the company code of conduct	3		3	2
Fulfil headquarter expectations	2			
Fulfil expectations of the Norwegian govt.				
Improve conditions in the host country	1	1	2	1
Other			1	

7.3 Utvikling og bedriftenes CSR aktiviteter i Brasil

7.3.1 Utviklingseffekt og evaluering

Alle fire bedriftene mener at CSR aktivitetene deres har utviklingseffekt. Felles for bedriftene er at de har utdanningsrelaterte aktiviteter (enten disse er et supplement til offentlig skole som Frieles og Jotuns tiltak eller inngår som del av den offentlige skolegangen som med StatoilHydro og Hydro). De peker alle på at gjennom utdanning har barn og unge mulighet til å få utviklet evnene og talentene sine og få seg en jobb. Friele peker på at barn av kaffebønder har en sjanse til å skaffe seg annet arbeid enn på kaffefarmene, som har vært foreldrenes eneste mulighet: "Det er mange talenter som er gjemt på kaffemarkene, og utdanning er med på å transformere folk, de kan bli lærere, skuespillere etc." StatoilHydro sier tiltaket "School of Waters" lærer folk å fiske på en bærekraftig måte, og hjelper dem å oppnå høyere priser.

Det foretas begrenset eller ingen formell evaluering av bedriftenes aktiviteter. NGOen bak Jotuns prosjekt foretar målinger av karakterene til elevene, og barnas tilfredshet og språkutvikling måles også ved hjelp av intervjuer foretatt av psykolog. Jotun viser også til at statistikker i forhold til kriminalitet i favelaen Guadalupe har gått ned. Hydro peker på at de har kontakt med lokale

myndigheter som utarbeidet indikatorer for infrastruktur og helse. Frieles representant sier at det ikke ligger noen vitenskapelig evaluering av utviklingseffekten, men at han ser forandringene selv.

På spørsmål om andre bedrifters CSR aktiviteter har en utviklingseffekt, er imidlertid selskapene mer avmålte. Jotuns representant forklarer at selskaper generelt ikke er gode på CSR av den enkle grunn at det ikke er hovedprioritet. Prioritetene til en bedrift er som følger: første skritt er å etablere seg under vanskelige byråkratiske omstendigheter, deretter prioriteres arbeidsstyrken og tilpassing til lokale forhold, og først deretter tenker man på CSR aktiviteter. Det pekes på at en forening for større samarbeid om CSR aktiviteter mellom norske maritime selskaper er på trappene, dette inkluderer Jotun, DOF gruppen, Aker Yards, DnB Nor, Det Norske Veritas og Kongsberg Maritime.

7.3.2 Behovsvurdering og konsultasjon av målgruppen

StatoilHydro og Jotun har foretatt behovsvurdering for sine aktiviteter, imens Kaffehuset Friele og Hydro ikke har gjort dette. StatoilHydro har for å få lisens til å lete etter olje måttet gjennomføre en environmental assessment, hvor blant annet lokale fiskere må konsulteres. Informasjon fra dette og etatsleder for fiskerietaten brukes til å avdekke behov som søkes dekket gjennom aktiviteter som "School of Waters". Når det gjelder StatoilHydros utdanningsprosjekt tas det kontakt med og samarbeides med etatslederen for utdanningsetaten. Lokale myndigheters skriftlige informasjonskilder om utdanning og fiskeri tas også i bruk. I Jotuns tilfelle er behovsvurderinger gjort av NGOen som driver prosjektet.

Frieles representant forklarer at det ikke ble gjort noen behovsevaluering i forbindelse med "the Cultural and Educational Centre", men at han kjenner lokalsamfunnet godt og ser selv hva som bør gjøres. Hydro gjør heller ikke noen omfattende behovsvurdering, deres representant mener det ikke er så vanskelig å se hva som mangler i lokalsamfunnet, det er et så og si umettelige behov i Brasil. På grunn av det store behovet er prioriteringene det vanskeligste.

Bedriftene har ulike former for konsultasjon av målgruppen, men det ser ut til å være forskjeller på hvorvidt denne er satt i system eller om den er mer ad hoc, og hvor omfattende den er. I forbindelse med environmental assessment, har StatoilHydro workshops med fiskerne, hvor de to partene finner ut hvordan de kan samarbeide. På disse workshops kommuniserer fiskerne sine behov som har innvirkning på StatoilHydros valg av CSR aktiviteter. Jotun beskriver at konsultering av målgruppen gjøres i etterkant av at aktivitetene er bestemt, dette gjøres av samarbeids-NGOen. Friele konsulterer brukerne av "the Cultural and Educational Centre" i forhold til valg av tematikker for workshops. Akkurat hvordan dette foregår ble ikke beskrevet. Hydro viser til fagforeningen i forhold til konsultering av målgruppen.

7.3.3 Sammenheng med andre aktørers utviklingsarbeid

Felles for de fire bedriftene er at føderale myndigheters politikk ikke har noen innflytelse på deres CSR aktiviteter. Alle bedriftene er kjent med Lula-regjeringens reformer, men argumenterer for at dette blir for stort å forholde seg til. Bedriftene sier de er mer opptatt av lokal utvikling i de lokalsamfunnene de opererer i.

Kommunale myndigheter derimot har til en viss grad innvirkning på bedriftene. Hydro har møtevirksomhet med kommunale myndigheter i hvert fall en gang i halvåret, men Hydros aktiviteter er ikke koordinert på noen annen måte med disse aktørenes virksomhet. Friele har noe kontakt med kommunale myndigheter i forbindelse med valg av tematikker for workshops. StatoilHydro har mye kontakt med kommunale myndigheter, og da spesielt fiskerietaten og utdanningsetaten, i forhold til CSR aktivitetene. Selskapet peker på at det ikke ville vært mulig å implementere utdanningsprosjektet uten samarbeid med skolene og utdanningsetaten, da

undervisningen foregår på offentlige skoler. Jotun samarbeider verken med nasjonale eller kommunale myndigheter om sine aktiviteter.

Bistandsgiveres politikk påvirker ikke bedriftenes CSR aktiviteter. Hydro begrunner manglende kontroll som årsak til at bedriften ikke er involverer seg i prosjekt som drives av store utviklingsaktører. Hydro ønsker isteden målrettede prosjekter i nærmiljøet som de selv kan kontrollere og prioritere i henhold til sine retningslinjer for samfunnsansvar. Jotun og StatoilHydro jobber begge gjennom lokale NGOer i sine prosjekter. Hydro og Friele samarbeider ikke med lokale utviklingsaktører, men Hydro sier at det er oppe til vurdering hvorvidt de skal benytte seg av kompetansen til lokale NGOer.

8. Et utviklingsperspektiv på norske bedrifters CSR aktiviteter i de fire case-landene

Som de fire foregående delene illustrerer, har norske bedrifter en lang rekke CSR aktiviteter i Angola, Kina, Nepal og Brasil. Det er mye variasjon i hvor mye og hva bedrifter gjør innen dette området, og det ser også ut til å være forskjeller i hvilke dimensjoner av CSR som vektlegges i ulike land, og av ulike sektorer. For eksempel er local content stort sett en sentral problemstilling i et oljeland som Angola, og i oljeindustrien på tvers av land (sml. StatoilHydro i Brasil). Et annet skille er at miljøspørsmål synes viktigere for bedriftene i Kina enn i Brasil, mens lokal-utviklingstiltak i form av utdanning er mer vektlagt blant bedriftene i Brasil enn i Kina. Bedriftene i Kina synes også å være mer regel-følgende, mens det i Brasil gis uttrykk for altruistiske motivasjoner bak CSR arbeidet. Noen av disse forskjellene kan være tilfeldige og bero på utvalget av bedrifter, men dette er likevel interessant å forfølge videre.

Et hovedpoeng man sitter igjen med etter gjennomgangen av norske bedrifters CSR-aktiviteter i de fire landene, er at på tross av mange velmenende tiltak, adresserer ikke bedriftene sentrale utfordringer i hvert av landene. Det er påfallende at bedriftene i så liten grad synes å ha noen eksplisitt aktivitet i forhold til styresett-problematikk i Angola, i forhold til menneskerettigheter i Kina, eller ulikhet i Brasil. Dette føyer seg inn i kritikken fra Frynas (2005) om at bedrifter fokuserer på mikro-tiltak, mens mange av de viktigste utfordringene i vertslandet ligger på institusjonelt eller makro-nivå. Observasjonene her viser også at fraværet av aktiviteter rettet mot mer grunnleggende betingelser for utvikling i vertslandet er et mer generelt problem som ikke bare gjelder bedrifter i oljerike land. Gitt at bedriftene ikke tar tak i denne typen sentrale utfordringer, vil man ikke kunne forvente å se de store effektene av bedriftenes CSR-aktiviteter. I enkelte tilfeller vil også aktivitetenes eventuelle effekt kunne bli undergravd av en negativ utvikling på mer overordnet nivå.

Mange av bedriftene mener at deres CSR-aktiviteter har en utviklingseffekt, i alle fall i forhold til lokalsamfunn eller en mer begrenset målgruppe. Vår kartlegging viser likevel at det er et betydelig forbedringspotensiale i måten bedriftenes CSR-aktiviteter velges ut og drives på. Det er tydelig at kritikken av selskapers CSR-aktiviteter i forhold til å bidra til utvikling som vi oppsummerte i del 2, også rammer norske selskaper i utviklingsland. Det fremkommer også at det er forskjeller mellom selskapene i hvordan man utfører CSR-tiltak, norske selskapers innsats på dette området er med andre ord variabelt. I den grad man mener at selskapers CSR-aktiviteter bør bidra til utvikling (noe en del av selskapene også gir uttrykk for å legge vekt på), er dette noe man bør ta tak i.

Utviklingseffekten bedriftene mener deres CSR-aktiviteter har, er stort sett udokumenterte, og det virker også som det er lite fokus på å dokumentere denne. Tiltakene evalueres enten ikke, eller følges kun opp ved at man følger med på enkle indikatorer. I en del tilfeller mener bedriftsledere å kunne "se" effekten med egne øyne. For bedrifter som samarbeider med frivillige organisasjoner, overlates en eventuell etterprøving av tiltakene til organisasjonen man samarbeider med, ofte uten at bedriftene synes å ha noen oversikt over om eller hvordan organisasjonen følger dette opp, og uten at det stilles krav til at en evaluering faktisk gjøres. Det foretas altså ikke noen grundige, systematiske evalueringer for å sjekke om tiltakene faktisk virker slik man tror. Konsekvensen av dette er at man egentlig ikke vet noe om eller hvordan CSR tiltakene virker, og at man dermed heller ikke kan lære av tiltakene man setter i verk. Selv om mangelen på evaluering er en generell kritikk mot bistandsaktører (Easterly, 2003), er dette like fullt et problem. Innen bistandssystemet er

det etter hvert også blitt mer fokus på evaluering, og mange av prosjektene som bedrifter gjennomfører i utviklingsland er av en type som vil egne seg godt til evaluering.³⁹

Det ser ut til å gjøres påfallende lite eksplisitt behovsvurdering som grunnlag for bedriftenes CSR aktiviteter. Noen bedrifter innhenter informasjon som brukes til å rette tiltak mot behov, men det er mer uklart hvor bredt spekter av aktiviteter man vurderer i utgangspunktet. Bedrifter som samarbeider med frivillige organisasjoner viser også til at disse gjennomfører en slik kartlegging, men man har ikke alltid oversikt over hvordan dette arbeidet eventuelt gjennomføres. Flere av bedriftene gir direkte eller indirekte uttrykk for at det er andre forhold enn behov som ligger bak valget av aktiviteter, som hensynet til bedriften selv i forhold til tilgang til arbeidskraft og lignende. I noen tilfeller virker det også som om tiltak, og i noen grad samarbeidende organisasjoner, er valgt på mer ad hoc basis. Dette innebærer at det blir relativt tilfeldig om bedriftenes tiltak treffer de mest grunnleggende interessene eller dem som trenger det mest i vertslandet eller, mer begrenset, lokalsamfunnet.

De fleste bedriftene ser ut til å ha etablert systemer eller prosedyrer for kontakt med målgruppen for CSR tiltakene. Disse prosedyrene varierer likevel mye i omfang, grad av systematikk, og utforming. Særlig i forhold til arbeidsmiljø er det gjerne etablert rutiner for kontakt med arbeidere gjennom fagforeninger, mens det i lokalsamfunns-prosjekter kan synes mer uklart hvor omfattende kontakten er og hvilken effekt den har på bedriftens aktiviteter. Det synes å være en bevissthet blant selskapenes lokale ledere om politiske og sosiale forhold som har betydning for hvordan CSR tiltak slår ut i forhold til eksisterende maktbalanser etc, men dette synes likevel i liten grad å påvirke innretningen av tiltakene.

Bedriftene forholder seg i liten grad til nasjonale myndigheter og deres planer for utvikling. Men de forholder seg i noen grad til lokale myndigheter, og deres planer påvirker i noen tilfeller bedriftenes CSR aktiviteter. Dette kan innebære at man følger pålegg og regulering fra lokale myndigheter i forhold til miljø eller arbeidsmiljø, eller det kan ta form av kommunikasjon eller samarbeid med lokale myndigheter om aktuelle prosjekter. Bedriftenes CSR aktiviteter ser i liten grad ut til å ses i sammenheng med bistandsgiveres planer og aktiviteter. Det er viktig at norske selskapers CSR aktiviteter ses i sammenheng og koordineres med lokale planer, og dette bør utvikles videre, men det er også viktig at tiltakene blir mer relevante i forhold til overordnede utviklingsplaner.

Utviklingsspørsmål kan være relativt komplekse. Gjennomgangen av bedriftenes aktiviteter i de fire landene, understreker betydningen av at CSR tiltakene tilpasses til den lokale kontekst. Utfordringene bedriftene møter vil være ulike ettersom hvilket vertsland man er i. De kan også være forskjellige innad i vertsland, som forskjellene i fattigdom og grad av regulering i kystregionen og innenlandsregionen av Kina illustrerer. Unyansert anvendelse av samme code of conduct overalt vil dermed være en utilstrekkelig tilnærming for bedrifters CSR aktiviteter, man må prioritere og fokusere tiltak i forhold til konteksten man befinner seg i. Forskjeller mellom land vil også innebære at man må implementere tiltak forskjellig, som nevnt finnes det for eksempel spesielle utfordringer med å etablere et system for feedback i et land som Kina, som gjør at dette kan måtte gjøres annerledes enn i andre land.

---

³⁹ Se Jerve og Villanger (2008) for en oversikt over metoder for evaluering av bistandsprosjekter.

9. Konklusjoner og anbefalinger

I denne rapporten har vi, med basis i etisk teori, argumentert for at bedrifter står overfor flere typer ansvar i utviklingsland. Som overalt ellers har bedrifter et negativt ansvar for ikke å direkte undergrave menneskers grunnleggende interesser, for eksempel gjennom brudd på rettigheter, og et ansvar for å ikke undergrave andre aktører ellers institusjoners oppfyllelse av sitt ansvar, for eksempel gjennom korrupsjon. I tillegg har man i utviklingsland et positivt ansvar for å gjøre situasjonen i vertslandet bedre, hvor andre aktører som staten eller det internasjonale samfunn ikke i tilstrekkelig grad gjør dette, og hvor bedriftene kan spille en rolle i forhold til dette. Man har med andre ord et ansvar for å handle hvor andre svikter, og man selv kan bidra. Dette betyr at det ikke er slik at bedrifter vanligvis skal være bistandsaktører, men i situasjoner hvor andres innsats er utilstrekkelig, kan man måtte ta en slik rolle.

Det er imidlertid mange måter bedrifter kan bidra til utvikling i et vertsland på, og utviklingsspørsmål er preget av komplekse sammenhenger. Skal bedrifters CSR tiltak ha en effekt i forhold til utvikling, må man gjøre de riktige tingene, og man må gjøre dem riktig. Litteraturen om CSR og utviklingsspørsmål viser at bedrifter gjennomgående er dårlige på utviklingsarbeid, og vår gjennomgang viser at det samme i stor grad gjelder for norske bedrifter. Spørsmålet er hva man kan gjøre for å gjøre bedriftenes CSR tiltak mer relevante og effektive i utviklingsland. Mer spesifikt, hva kan norske myndigheter gjøre for å forbedre utviklingseffekten av norske bedrifters CSR tiltak?

En del vanlige forslag som gjerne nevnes i denne sammenheng, går på å bidra til å øke bedriftenes evne eller kapasitet til å ta bedre valg og gjennomføre sine CSR aktiviteter på en bedre måte. En idé er å legge til rette for kunnskapsoverføring om utviklingsspørsmål fra bistandsinstitusjoner og – organisasjoner til bedrifter, gjennom kursing eller fora for utveksling av informasjon. Dette med sikte på å gi bedriftenes CSR ansvarlige bedre tilgang til den kunnskap og erfaring som andre utviklingsaktører har opparbeidet seg. Dette inkluderer også kunnskap knyttet til betydningen av politiske og sosiale faktorer for effekten av ulike tiltak, og hvordan dette kan tas bedre hensyn til.

En måte bedrifter mer direkte kan benytte seg av kunnskap fra andre utviklingsaktører, er ved at man legger til rette for samarbeid mellom bedrifter og frivillige organisasjoner, hvor bedriftenes finansielle og tekniske kompetanse kombineres med organisasjonenes innsikt i utviklingsspørsmål. Ett slikt tiltak ble for noen år tilbake introdusert av Norad, en database over norske bedrifter og frivillige organisasjoner som hadde som formål å legge til rette for partnerskap mellom de to typene aktører. Som vår gjennomgang viser, har en del bedrifter denne typen samarbeid i dag. Men det er også viktige eksempler på bedrifter, for eksempel innen oljesektoren, som driver CSR arbeid på egen hånd hvor de med fordel kunne dratt nytte av andre aktører med spesifikk kompetanse innen utviklingsspørsmål

Samarbeid eller partnerskap mellom bedrifter og organisasjoner har vært viet mye oppmerksomhet, og kan som sagt ha en viktig rolle. Man bør imidlertid være klar over at samarbeid i seg selv ikke nødvendigvis løser viktige problemer. Noen av samarbeidene som er etablert mellom norske bedrifter og frivillige organisasjoner, virker nokså tilfeldige. Videre har vi en del eksempler på at bedrifters forhold til samarbeidende organisasjoner er relativt ukritisk, man går uten videre ut fra at organisasjonenes forslag og oppfølging er gode. Det sivile samfunn består av mange ulike organisasjoner med ulike interesser og varierende kompetanse, og man kan ikke ukritisk og uten videre gå ut fra at de gjør gode valg. Mangel på evaluering av tiltak er for eksempel en kritikk som også rammer frivillige organisasjoner. For bedrifter betyr dette at man bør ha et aktivt forhold til samarbeidende organisasjoner, og stille krav til vurdering og evaluering av prosjekter. For

myndigheter som ønsker å legge til rette for denne typen samarbeid, viser dette viktigheten av å vurdere hva slags samarbeid som er fornuftig og hvordan man best legger til rette for det.

Norske myndigheter kan også etablere fora eller mekanismer for bedre koordinering mellom bedrifter, og mellom bedrifter og andre utviklingsaktører, inkludert norske bistandsmyndigheter. Eksempelvis er det etablert et forum for samarbeid om CSR mellom en rekke bedrifter i Brasil. Denne typen fora kan også brukes til å spre kunnskap eller øke samarbeid om felles utfordringer knyttet til f.eks. etablering av feedback mekanismer fra målgruppen for CSR tiltak, og evaluering. Man kan også sørge for å gi bedrifter innsikt i norske bistandsgiveres eller andre aktørers vurdering av behov i et land, gjennom spredning av informasjon eller ved å gi uttrykk for norske myndigheters forventninger til bedrifter. En skal imidlertid være oppmerksom på at informasjon vi har innhentet fra bedriftene, viser at de i liten grad lar sine CSR aktiviteter påvirkes av signaler fra norske myndigheter.

En måte å uttrykke forventninger til bedrifters atferd i utviklingsland er gjennom frivillige internasjonale standarder som FNs Global Compact prinsipper eller OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper. Vår gjennomgang viser at disse retningslinjene har varierende gjennomslag hos norske bedrifter, noen bedrifter er medlem av Global Compact, andre er ikke medlem men har inkludert retningslinjene i sine forretningsprinsipper eller code of conduct, mens noen bedrifter er ukjente med retningslinjene. Selv for bedrifter som har inkludert retningslinjene i sine overordnede forretningsprinsipper, er det vanskelig å identifisere hva som er de praktiske implikasjonene av dette for konkret CSR arbeid i konkrete vertsland. Bedriftene gir heller ikke uttrykk for at denne typen retningslinjer gir signaler som er nyttige i forhold til å prioritere mellom CSR aktiviteter i et gitt vertsland.

På et mer overordnet nivå er det lite trolig at svakhetene ved bedrifters CSR aktiviteter utelukkende skyldes manglende kapasitet eller evne blant bedriftene, slik alle tiltakene som er nevnt hittil forutsetter. Som diskutert i kapittel 2 av rapporten, skyldes mye av det fokuset selskaper har i sitt CSR arbeid at de i utgangspunktet ikke er ment å bidra til utvikling, men heller til å forbedre bedriftens lønnsomhet. Det er med andre ord ikke evnen det står på, men viljen til å gjennomføre tiltak som retter seg først og fremst mot samfunnets interesser. Norske myndigheter kan fasilitere kunnskapsoverføring og samarbeid så mye de vil, og gi så mange signaler de vil, men det er opp til bedriftene om de vil ta kunnskapen i bruk eller følge signalene. Tiltak som er rettet mot å øke bedrifters kapasitet, endrer med andre ord ikke uten videre interessene bedriftene har til å gjennomføre CSR tiltak som effektivt bidrar til utvikling. Det er derfor en fare for at tiltakene som er nevnt over vil ha en relativt marginal effekt på selskapers atferd i utviklingsland.

Skal man få selskaper til å opptre bedre i utviklingsland, må man gjøre det i deres interesse å forbedre sin aktivitet innen CSR området. Man må altså gi selskapene incentiver til å opptre på en måte som bidrar til utvikling, man må gjøre det lønnsomt for dem å velge gode tiltak og mindre lønnsomt å velge dårlige. For bedrifter hvor staten er dominerende eier, er dette ganske rett frem, man kan mer aktivt gi ledelsen instruksjoner om eller incentiver til å forfølge en utviklingsfremmende CSR strategi. For andre bedrifter må man gå mer indirekte til verks. Når det gjelder brudd på negativt ansvar, som brudd på grunnleggende menneskerettigheter, vil et effektivt tiltak være å bruke statens innkjøpsmakt gjennom å utestenge uetiske bedrifter fra offentlige innkjøp. I forhold til selskapers positive ansvar kan det kanskje være fornuftig med en mer blandet bruk av pisk og gulrot. Dette kan omfatte kritikk av selskaper som gjør for lite eller gale ting i forhold til å fremme utvikling, i de tilfeller hvor dette kan ha en omdømme-effekt for bedriften som kritiseres. Mer effektivt vil det ofte være å påvirke bedriftens økonomiske rammevilkår, generelt og i forhold til CSR spesielt. For eksempel er en del av bedriftenes CSR tiltak delfinansiert av myndighetene, her bør man stille krav om hvordan CSR tiltak velges, gjennomføres og evalueres, for at man skal gå

inn med denne typen tilskudd. Andre mulige tiltak og mekanismer av denne typen bør utredes nærmere.

I tillegg til hva norske myndigheter kan gjøre for å endre rammevilkårene for norske bedrifters CSR aktiviteter, er det også viktig å peke på at man kan ta en del egne initiativ utover dette. Det kan for eksempel være en utfordring å få til troverdige evalueringer av CSR tiltak utført av bedriftene eller deres samarbeidspartnere, og et alternativ kan da være at norske myndigheter gjennomfører en rekke evalueringer med sikte på å finne ut om og hvordan denne typen tiltak virker. Blowfield (2007) argumenterer også for at bistandsmyndighetene bør spille en rolle her. Gitt vekten Norad i senere tid har lagt på evaluering av bistandsprosjekter, vil dette være en naturlig forlengelse av allerede pågående aktiviteter. En konkret anbefaling er derfor at Norad/UD finansierer et større prosjekt for impact evalueringer av bedrifters CSR tiltak, og utlyser dette blant forskningsmiljøer med kompetanse på feltet.

Det er viktig å påpeke at fokuset på bedrifters ansvar i utviklingsland, må ses i sammenheng med norske myndigheters ansvar for utviklingsspørsmål. Som nevnt i kapittel 2, når et lands myndigheter ikke utfører de oppgaver den er pålagt, er det naturlig at først og fremst andre stater tilordnes dette ansvaret, før en legger dette ansvaret på bedrifter. Det er derfor minst like vesentlig at den norske stat tar sitt ansvar overfor menneskerettighetssituasjonen i Kina, styresett-situasjonen i Angola eller fattigdomssituasjonen i Nepal, som at den påvirker norske bedrifter til å ta et ansvar for dette. I forlengelsen av dette er det også viktig å få frem at dette går begge veier, norske bedrifter kan også ta ansvar gjennom å kreve handling fra norske myndigheter på vesentlige områder for utvikling i de landene de opererer i.

Referanser

Amundsen, I., og A. Wiig. (2008), *Privatizing Aid. Private Donations and Social Funds in Angola*. Upublisert manuskript, Bergen: Chr. Michelsens Institutt

Besley, T. and Ghatak, M. (2007), "Retailing public goods: The economics of corporate social responsibility", *Journal of Public Economics*, 91, 1645-1663

Biggs, S. and Messerschmidt, D. (2005), "Social responsibility in the growing handmade paper industry of Nepal", *World Development*, 33, 11, 1821-1843

Blowfield, M. (2005), "Corporate social responsibility: Reinventing the meaning of development", *International Affairs*, 81, 3, 515-524

Blowfield, M. (2007), "Reasons to be cheerful? What we know about CSR's impact", *Third World Quarterly*, 28, 4, 683-695

Blowfield, M. and Frynas, J. G. (2005), "Setting new agendas: Critical perspectives on corporate social responsibility in the developing world", *International Affairs*, 81, 3, 499-513

Cappelen, A. (2004), "Two approaches to stakeholder identification", *Journal for Business, Economics and Ethics*, 3

Charlé, S. (2003), "Children of the Looms: Rescuing the 'Carpet Kids' of Nepal, India and Pakistan", *Children, Youth and Environments*, 13, 2

Collier, P. and Goderis, B. (2007), *Commodity prices, growth, and the natural resource curse: Reconciling a conundrum*, Paper 274, The Centre for the Study of African Economies Working Paper Series, Oxford University

Do, Q. T. and Iyer, L. (2007), *Poverty, social divisions and conflict in Nepal*, World Bank Policy Research Working Paper 4228, Washington D.C.: World Bank

Dunning, J. (1993), *Multinational enterprises and the global economy*, Addison-Wesley Publishing Company, Boston, Mass.

Easterly, W. (2003), "The cartel of good intentions: The problem om bureaucracy in foreign aid", *Journal of Policy Reform*, 5, 4, 1-28

Fig, D. (2007), "Questioning CSR in the Brazilian Atlantic Forest: The case of Aracruz Celulose SA", *Third World Quarterly*, 28, 4, 831-849

FIVH (2008), *Kraftig bistand? Ensidig satsning på vannkraft i norsk energibistand*, Framtiden i våre hender og ForUM http://www.forumfor.no/v_bibliotek/449.pdf?PHPSESSID=70800ae1a426366f015754ab73d9f2b6

Frynas, J. G. (2005), "The false developmental promise of corporate social responsibility: Evidence from multinational oil companies", *International Affairs*, 3, 581-598

- Goodin, R. E. (1985), *Protecting the vulnerable. A reanalysis of our social responsibilities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Goodin, R. E. (1988), "What is so special about our fellow countrymen?", *Ethics*, 98, 663-686
- Gulbrandsen, L. H. and Moe, A. (2007), "BP in Azerbaijan: A test case of the potential and limits of the CSR agenda?", *Third World Quarterly*, 28, 4, 813-830
- Hassan, I., Wachtel, P. and Zhou, M. (forthcoming), "Institutional development, financial deepening and economic growth: Evidence from China", *Journal of Banking and Finance*
- IMF (2003), *Nepal: Poverty Reduction Strategy Paper*, IMF country report no. 03/305, Washington D.C.: International Monetary Fund
- IMF (2007), *Nepal: Poverty Reduction Strategy Paper Progress Report*, IMF country report no. 07/176, Washington D.C.: International Monetary Fund
- Isaksen, J., Amundsen, I., Wiig, A., with Abreu, C. (2007). *Budget, State and People. Budget Process, Civil Society and Transparency in Angola*, CMI Report R 2007: 7, Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Jenkins, R. (2005), "Globalization, corporate social responsibility and poverty", *International Affairs*, 81, 3, 525-540
- Jerve, A. M. and Villanger, E. (2008), *The Challenge of Assessing Aid Impact: A review of Norwegian evaluation practice*, Report commissioned by the Evaluation Department, Norad, Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Kolstad, I. (2007), *Human rights and assigned duties: Implications for corporations*, CMI Working Paper WP 2007: 7, Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Kolstad, I. og A. Wiig. (2007), *Transparency in Oil Rich Economies*, U4 Issue Paper 2/2007, Bergen: Chr. Michelsen Institute
- Kolstad, I., A. Wiig, og A. Williams. (2008), *Capacity Development In Oil Resource Management*, Utkommer som U4 Issue Paper april 2008
- Lu, W. and Lo, S. (2007), "A closer look at the economic-environmental disparities for regional development in China", *European Journal of Operational Research*, 183, 882-894
- Mehlum, H., Moene, K. and Torvik, R. (2006), "Institutions and the resource curse", *The Economic Journal*, 116, 1-20
- Murshed, S. M. and Gates, S. (2005), "Spatial-horizontal inequality and the Maoist insurgency in Nepal", *Review of Development Economics*, 9, 1, 121-134
- Newell, P. and Frynas, J. G. (2007), "Beyond CSR? Business, poverty and social justice: an introduction", *Third World Quarterly*, 28, 4, 669-681
- ORSE (2006), *Corporate social responsibility in China*, Study no. 9, Paris: Observatoire sur la Responsabilité Sociétale des Entreprises

- Prieto-Carrón, M., Lund-Thomsen, P., Chan, A., Muro, A. and Bhusan, C. (2006), "Critical perspectives on CSR and development: What we know, what we don't know, and what we need to know", *International Affairs*, 82, 5, 977-987
- Raufflet, E. and Amaral, C. G. do (2006), "Bridging business and society: The Abrinq foundation in Brazil", *Journal of Business Ethics*, 73, 119-128
- Ravaillon, M. and Chen, S. (2007), "China's (uneven) progress against poverty", *Journal of Development Economics*, 82, 1-42
- Robinson, J. A., Torvik, R. and Verdier, T. (2006), "Political foundations of the resource curse", *Journal of Development Economics*, 79, 447-468
- Sachs and Warner (1995), *Natural resource abundance and economic growth*, NBER working paper series 5398
- Sala-i-Martin, X. and Subramanian, A. (2003), *Addressing the natural resource curse: An illustration from Nigeria*, IMF working paper WP/03/139, Washington D.C.: International Monetary Fund
- Scanteam (2007), *Evaluation of Norwegian Power-related Assistance*, Norad Evaluation Report 2, Oslo: Norwegian Agency for Development Cooperation
- Sen, A. (1999), *Development as freedom*, Oxford: Oxford University Press
- Shaxson N., (2007), *Poisoned Wells. The dirty politics of African oil*, New York and Houndmills: Palgrave MacMillan
- Shue, H. (1988), "Mediating duties", *Ethics*, 98, 687-704
- Unctad (2003), *Investment policy review Nepal*, New York and Geneva: Unctad
- Unctad (2007), *World Investment Report 2007 – Transnational corporations, extractive industries and development*, New York and Geneva: Unctad
- Utting, P. (2007), "CSR and equality", *Third World Quarterly*, 28, 4, 697-712
- Wiig, A. and Ramalho, M. (2005). *Corporate social responsibility in the Angolan oil industry*, Working paper 2005:8, Bergen: Chr. Michelsen Institute
- World Bank (2007a), *Attaining the Health and Education Millennium Development Goals in Nepal*, Report No. 12, South Asia:Human Development Sector, South Asia Region, The World Bank
- World Bank (2007b), *World Development Indicators database*, CD-rom, Washington D.C.: World Bank
- Young, R. (2004), "Dilemmas and advances in corporate social responsibility in Brazil. The work of the Ethos Institute", *Natural Resources Forum*, 28, 291-301
- Zhang, K. and Wen, Z. (forthcoming), "Review of challenges of policies of environmental protection and sustainable development in China", *Journal of Environmental Management*

ZHB/GTZ (2006), *Research summary – CSR communication in China: A survey of online SR communication in domestic and foreign companies operating in China*, Sino-German Technical Cooperation Programme, Environment-oriented Enterprise Consultancy Zhejiang

Appendiks 1: Spørreskjema

Norwegian companies and CSR in four developing countries

Study commissioned by the Norwegian Ministry of Foreign Affairs

Questionnaire

1. Information on informant

1.1 Name

1.2 Position in company

2. Information on company

2.1 Name

2.2 Industry

2.3 Host country

2.4 Size in host country (investment, employees)

2.5 Duration of operations in host country

3. CSR priorities

3.1 What is the size of your total CSR budget in the host country?

3.2 Describe your most important CSR activity in the host country.

3.3 Which of the following dimensions of CSR do you prioritize highest in the host country?

(Rank at most 3 dimensions)

- Human rights
- Labour rights and standards
- Environment
- Anti-corruption
- Transparency
- Consumer interests
- Transfer of technology
- Sound competitive practices
- Tax compliance
- Local community development
- Poverty reduction
- Inequality
- Host country governance issues
- Democracy
- Health
- Education
- Gender issues
- Conflict reduction
- Private sector development
- Local content
- Other: Specify .....

3.4. What is the main motivation behind your CSR activities in the host country?

(Rank at most 3 motivations)

- CSR is profitable
- CSR reduces company risk
- We do CSR to comply with laws
- We do CSR to comply with international standards (e.g. Global Compact, OECD guidelines)
- We do CSR to comply with the company code of conduct
- We do CSR to fulfil headquarter expectations
- We do CSR to fulfil expectations of the Norwegian government
- We do CSR to improve conditions in the host country
- Other: Specify .....

4. CSR and development

4.1. Does your CSR work have an impact on development?

4.2 Does a needs assessment underlie your CSR work?

4.3 Do government policies influence your CSR activities?

4.4 Do donor policies influence your CSR activities?

4.5 Do you consult the intended beneficiaries of your CSR activities?

4.6 Do the CSR activities of other companies in your industry have a development impact?

5. CSR and the Norwegian government

5.1 Do the Global Compact or the OECD guidelines provide useful signals of what should be the CSR priorities in developing countries?

5.2 Does the Norwegian government provide useful signals of what should be the CSR priorities in developing countries?

5.3 Are there important constraints to your CSR activities that the Norwegian government can address?

Appendiks 2: Informanter

Informanter/kontaktpersoner i de intervjuede bedrifter

Angola

Selskap	Informant	Stilling
StatoilHydro	Ingunn Kroksnes	Head of Integrity and Social Responsibility
Aker Solutions Angola	Kjell S. Valdal	General Manager
FMC Technology	Jose Costa Jr.	Country Manager

Kina

Selskap	Informant	Stilling
Scana Industrier	Leif Ness	Deputy Managing Director, Scana Leshan Machinery Co Ltd
Kongsberg Automotive	Bent Wessel-Aas	President, KA Asia
Mustad	Ernst Andersen	Factory Manager, Mustad Fishing Tackle (Wuxi) Co., Ltd
Det norske veritas	Bjørn K. Haugland	Vice President, Regional Manager Maritime, Region Greater China
Jotun	Marius R. Svendsen	Group Communication Manager

Nepal

Selskap	Informant	Stilling
Statskraft Norfund Power	Marte Lerberg Kopstad	External Relations and CSR Manager

Brasil

Selskap	Informant	Stilling
StatoilHydro	Cristiano Salgado	CSR / HMS ansvarlig, Brasil
	Stella Gomez	Visepresident i StatoilHydro Brasil
Hydro	Olav Skalmeraas	Visepresident Hydro Brasil
Jotun	Michael Bak	Adm. dir. Jotun Brasil
Friele	Raymond Louis Rebetez	Medeier i Frieles farmer
	Olav Munch	Adm. dir Friele

Recent Reports

R 2008: 3

WIIG, Arne, Farah Ghuznavi and Alf Morten Jerve: Mid-Term Review of the Country Programme (MoU:2003-2008) between Norway and Bangladesh. Bergen, 2008, 49 pp.

R 2008: 2

LANGE, Siri: Land Tenure and Mining in Tanzania. Bergen, 2008, 33 pp.

R 2008: 1

SØREIDE, Tina and Claudio Weber Abramo: Collaboration on Anti-Corruption Norway and Brazil. Bergen 2008, 24 pp.

R 2007: 18

MÆSTAD, Ottar and Eamonn Brehony: Review of Haydom Lutheran Hospital. External Review Contracted by the Royal Norwegian Embassy, Dar es Salaam. Bergen, 2007, 44 pp.

R 2007: 17

MÆSTAD, Ottar: Rewarding Safe Motherhood: How can Performance-Based Funding Reduce Maternal and Newborn Mortality in Tanzania? Bergen, 2007, 35 pp.

R 2007: 16

WIIG, Arne, Line Tøndel, Espen Villanger with contribution from Ottar Mæstad: Will International Trade Reduce Poverty? A Background Note to Norad. Bergen, 2007, 46 pp.

R 2007: 15

BORCHGREVINK, Axel and John-Andrew McNeish: Review of the Work with Indigenous Peoples by The Norwegian Missions in Development (Bistandsnemda). Bergen, 2007, 44 pp.

R 2007: 14

ISAKSEN, Jan Isaksen, Inge Amundsen, Arne Wiig, Com Cesaltina Abreu: Orçamento, Estado e Povo Processo de Orçamento, Sociedade Civil e Transparência em Angola. Bergen, 2007, 90 pp.

R 2007: 13

TVEDTEN, Inge Margarida Paulo and Carmeliza Rosário: "Xiculungo" Social Relations of Urban Poverty in Maputo, Mozambique. Bergen 2007, 102 pp.

R 2007: 12

JERVE, Alf Morten: Asian Models for Aid: Is there a Non-Western Approach to Development Assistance? Summary record of seminar held in Oslo, December 2006. Bergen 2007, 14 pp.

R 2007: 11:

KVALBEIN, Jon Audun: Liberated Bonded Laborers: Are They Better Off? Welfare and Efficiency Implications of an Agricultural Reform in Western Terai, Nepal. Bergen, 2007, 114 pp.

=
=
=
=
=
=
=

CMI's publications, Annual Report and quarterly newsletters are available on CMI's homepage www.cmi.no

SUMMARY

Norske bedrifter opererer i en rekke utviklingsland, hvor problemer med fattigdom, dårlig styresett og brudd på menneskerettigheter ofte er store. Når man går inn i denne typen land, stilles man overfor store utfordringer knyttet til bedrifters samfunnsansvar. I møtet med denne typen utfordringer, har mange norske bedrifter etter hvert satt i gang ulike typer aktiviteter knyttet til samfunnsansvar, eller CSR (corporate social responsibility). Denne rapporten ser nærmere på norske bedrifters CSR-aktiviteter i fire utvalgte utviklingsland; Angola, Kina, Nepal og Brasil.

Rapporten viser at norske bedrifter har en lang rekke CSR aktiviteter i de fire utvalgte landene. På tross av mange velmenende tiltak, adresserer bedriftene i liten grad sentrale utfordringer i hvert av landene, slik som styresett-problematikk i Angola eller menneskerettigheter i Kina. Det er også et betydelig forbedringspotensiale i måten bedriftenes CSR-aktiviteter velges ut og drives på. Utviklingseffekten bedriftene mener deres CSR-aktiviteter har, er stort sett udokumenterte, og det er lite fokus på å dokumentere denne. Det gjøres lite eksplisitt behovsvurdering som grunnlag for bedriftenes CSR aktiviteter. Selv om de fleste bedriftene ser ut til å ha etablert systemer eller prosedyrer for kontakt med målgruppen for CSR tiltakene, varierer disse mye i omfang, grad av systematikk, og utforming. Bedriftene forholder seg i liten grad til nasjonale myndigheter og deres planer for utvikling.

Vanlige forslag for å forbedre bedriftenes CSR-aktiviteter, er å legge til rette for kunnskapsoverføring om utviklingsspørsmål til bedrifter, samarbeid eller koordinering mellom bedrifter og andre utviklingsaktører, eller utarbeidelse av frivillige internasjonale standarder. Det er imidlertid lite trolig at svakhetene ved bedrifters CSR aktiviteter utelukkende skyldes manglende kapasitet eller evne blant bedriftene, slik denne typen tiltak forutsetter. Mye av det fokuset selskaper har i sitt CSR arbeid skyldes at de i utgangspunktet ikke er ment å bidra til utvikling, men heller til å forbedre bedriftens lønnsomhet. Det er med andre ord ikke evnen det står på, men viljen til å gjennomføre tiltak som retter seg først og fremst mot samfunnets interesser. Skal man få selskaper til å opptre bedre i utviklingsland, må man gjøre det i deres interesse å forbedre sin aktivitet innen CSR området. Man må altså gi selskapene incentiver til å opptre på en måte som bidrar til utvikling. Dette innebærer at man eksempelvis bør bruke statens eiermakt og innkjøpsmakt, og på andre måter påvirke bedriftenes økonomiske rammevilkår, for å drive frem mer ansvarlige bedrifter.

Printed version: ISSN 0805-505X

Electronic version: ISSN 1890-503X

Printed version: ISBN 978-82-8062-243-3

Electronic version: ISBN 978-82-8062-244-0

Chr. Michelsen Institute (CMI) is an independent, non-profit research institution and a major international centre in policy-oriented and applied development research. Focus is on development and human rights issues and on international conditions that affect such issues. The geographical focus is Sub-Saharan Africa, Southern and Central Asia, the Middle East, the Balkans and South America.

CMI combines applied and theoretical research. CMI research intends to assist policy formulation, improve the basis for decision-making and promote public debate on international development issues.